

حکمت‌ها

در این بخش به پرسشها و گفتارهای کوتاه آمده است

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 625

(3001)

حکمت 1

روش برخورد با فتنه‌ها

(اخلاقی، سیاسی) درود خدا بر او، فرمود: در فتنه‌ها، چونان شتر دو ساله باش، نه پشتی دارد که سواری دهد، و نه پستانی تا او را بدوشند (73192-73151).

(3002)

حکمت 2

شناخت ضد ارزش‌ها

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: آن که جان را با طمع ورزی بپوشاند خود را پست کرده (73200-73193)، و آن که راز سختی‌های خود را آشکار سازد خود را خوار کرده (73207-73201)، و آن که زبان را بر خود حاکم کند خود را بی‌ارزش کرده است (73215-73208).

(3003)

حکمت 3

شناخت ضد ارزش‌ها

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: بخل ننگ (73220-73216) و ترس نقصان است (73223-73221). و تهیدستی مرد زیرک را در برهان کند می‌سازد (73229-73224)، و انسان تهیدست در شهر خویش نیز بیگانه است (73234-73230).

(3004)

حکمت 4

ارزش‌های اخلاقی و ضد ارزش‌ها

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: ناتوانی، آفت (73239-73235) و شکیبایی، شجاعت (73242-73240) و زهد ثروت (73245-73243) و پرهیزکاری سپر ننگه دارنده است (73248-73246): و چه همنشین خوبی است راضی بودن و خرسندی (73252-73249).

(3005)

حکمت 5

شناخت ارزش‌های اخلاقی

(اخلاقی، سیاسی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: دانش، میراثی گرانبها (73258-73253)، و آداب، زیورهای همیشه تازه (73262-73259)، و اندیشه، آینه‌ای شفاف است (73266-73263).

(3006)

حکمت 6

ارزش راز داری و خوشرویی

(اخلاقی، سیاسی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: سینه خردمند صندوق راز اوست (73273-73267)، و خوشرویی وسیله دوست یابی (73277-73274)، و شکیبایی، گورستان پوشاننده

عیب‌هاست. و یا فرمود (73291-73278): پرسش کردن وسیله پوشاندن عیب‌هاست (73294-73292)، و انسان از خود راضی، دشمنان او فراوانند (73273-73267).

(3007)

حکمت 7

ایثار اقتصادی و آخرت گرایی

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: صدقه دادن دارویی ثمر بخش است (73306-73303)، و کردار بندگان در دنیا، فردا در پیش روی آنان جلوه‌گر است (73315-73307).

(3008)

حکمت 8

شگفتی‌های تن آدمی

(علمی، فیزیولوژی انسانی) و درود خدا بر او، فرمود: از ویژگی‌های انسان در شگفتی مانید، که: با پاره‌ای «پی» می‌نگرد، و با «گوشت» سخن می‌گوید، و با «استخوان» می‌شنود، و از «شکافی» نفس می‌کشد (73333-73316)!!¹.

(3009)

حکمت 9

شناخت ره‌آورد اقبال و ادبار دنیا

(اجتماعی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: چون دنیا به کسی روی آورد، نیکی‌های دیگران را به او عاریت دهد، و چون از او روی برگرداند خوبی‌های او را نیز بر باید (73351-73334).

---

¹ (۱) اشاره به: اومانیسیم HUMAN AM (انسان شناسی در تمام ابعاد) که از نظر بیولوژی، فیزیولوژی و روانی انسان را مورد ارزیابی قرار می‌دهند.

(3010)

حکمت 10

روش زندگی با مردم

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: با مردم آنگونه معاشرت کنید، که اگر مردید بر شما اشک ریزند، و اگر زنده ماندید، با اشتیاق سوی شما آیند (73367-73352).

(3011)

حکمت 11

روش برخورد با دشمن

(سیاسی، اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: اگر بر دشمن دست یافتی، بخشیدن او را شکرانه پیروزی قرار ده (73380-73368).

---

(1) اشاره به: اومانیسیم HUMANIAM (انسان شناسی در تمام ابعاد) که از نظر بیولوژی، فیزیولوژی و روانی انسان را مورد ارزیابی قرار می دهند.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 627

(3012)

حکمت 12

آیین دوست یابی

(اخلاقی، اجتماعی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: ناتوان ترین مردم کسی است که در دوست یابی ناتوان است، و از او ناتوان تر آن که دوستان خود را از دست بدهد (73399-73381).

(3013)

حکمت 13

روش استفاده از نعمت‌ها

(اخلاقی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: چون نشانه‌های نعمت پروردگار آشکار شد، با ناسپاسی نعمت‌ها را از خود دور نسازید (73412-73400).

(3014)

حکمت 14

روش برخورد با خویشاوندان

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی را که نزدیکانش واگذارند، بیگانه او را پذیرا می‌گردد (73421-73413).

(3015)

حکمت 15

روش برخورد با فریب خورده‌گان

(اخلاق اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: هر فریب خورده‌ای را نمی‌شود سرزنش کرد (73428-73422).^۲

(3016)

---

² (۱) به هنگام حرکت امام علیه السلام جهت سرکوب شورشیان بصره، سعد وقاص و محمد بن مسلمه، و اسامة بن زید و عبد الله بن عمر آماده حرکت نشدند. امام از آنها پرسید چرا آماده جهاد نمی‌شوید؟ گفتند از اینکه مسلمانی را بکشیم ناراحتیم! امام فرمود: بر بیعت من وفا دارید؟ گفتند آری، امام فرمود به خانه‌های‌تان بروید. آن گاه حکمت ۱۵ را زمزمه کرد.

حکمت 16

شناخت جایگاه جبر و اختیار

(اعتقادی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: کارها چنان در سیطره تقدیر است که چاره اندیشی به مرگ می‌انجامد (73439-73429).^۳

(3017)

حکمت 17

ضرورت رنگ کردن موها

(بهداشتی، تجمل و زیبایی) و درود خدا بر او، فرمود: (از امام پرسیدند که رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرمود: موها را رنگ کنید، و خود را شبیه یهود نسازید یعنی چه؟

فرمود) (73453-73440) پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم این سخن را در روزگاری فرمود که پیروان اسلام اندک بودند، اما امروز که اسلام گسترش یافته، و نظام اسلامی استوار شده، هر کس آنچه را دوست دارد انجام دهد (73474-73454).

(3018)

حکمت 18

ره آورد شوم فرار از جنگ

(سیاسی، اخلاق نظامی) و درود خدا بر او، فرمود: (در باره آنان که از جنگ کناره گرفتند) حق را خوار کرده، باطل را نیز یاری نکردند (73488-73475).^۴

---

³ (۲) نقد مکتب ولونتاریسم VOLUNTARI SIM (مکتب اصالت اراده و اختیار) که هر گونه جبری را نفی می‌کند، زیرا در اسلام انسان با کمک خدا عمل می‌کند.

⁴ (۳) حارث ابن حوط هم مخالف جنگ جمل بود و به امام گفت منم مانند سعد وقاص و عبد الله عمر شرکت نمی‌کنم.

(3019)

حکمت 19

ره آورد شوم هواپرستی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: آن کس که در پی آرزوی خویش تازد، مرگ او را از پای در آورد (73489 - 73498).

(3020)

حکمت 20

روش برخورد با جوانمردان

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: از لغزش جوانمردان درگذرید، زیرا جوانمردی نمی لغزد جز آن که دست خدا او را بلند مرتبه می سازد (73499 - 73515).

(3021)

حکمت 21

ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: ترس با ناامیدی، و شرم با محرومیت همراه است (73524 - 73516)، و فرصت‌ها چون ابرها می گذرند، پس فرصت‌های نیک را غنیمت شمارید (73532 - 73525).

(3022)

حکمت 22

روش گرفتن حق

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: ما را حقی است اگر به ما داده شود، و گر نه بر پشت شتران سوار شویم و برای گرفتن آن برانیم هر چند شب روی به طول انجامد (73548-73533).^۵

(این از سخنان لطیف و فصیح است، یعنی اگر حق ما را ندادند، خوار خواهیم شد و باید بر ترک شتر سوار چون بنده بنشینیم)

(73580-73549) (3023)

حکمت 23

ضرورت عمل گرایی

(اخلاقی، اجتماعی)

(1) به هنگام حرکت امام علیه السلام جهت سرکوب شورشیان بصره، سعد وقاص و محمد بن مسلمه، و اسامه بن زید و عبد الله بن عمر آماده حرکت نشدند. امام از آنها پرسید چرا آماده جهاد نمی‌شوید؟ گفتند از اینکه مسلمانی را بکشیم ناراحتیم! امام فرمود: بر بیعت من وفا دارید؟ گفتند آری، امام فرمود به خانه‌های‌تان بروید. آن گاه حکمت 15 را زمزمه کرد.

(2) نقد مکتب ولونتاریسم VOLUNTARISM (مکتب اصالت اراده و اختیار) که هر گونه جبری را نفی می‌کند، زیرا در اسلام انسان با کمک خدا عمل می‌کند.

(3) حارث ابن حوط هم مخالف جنگ جمل بود و به امام گفت منم مانند سعد وقاص و عبد الله عمر شرکت نمی‌کنم.

(4) این کلمات را امام علیه السلام در روز عاشورا مطرح فرمود، که مردم داشتند با عثمان بیعت می‌کردند.

⁵ (۴) این کلمات را امام علیه السلام در روز عاشورا مطرح فرمود، که مردم داشتند با عثمان بیعت می‌کردند.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 629

و درود خدا بر او، فرمود: کسی که کردارش او را به جایی نرساند، افتخارات خاندانش او را به جایی نخواهد رسانید (73591-73581).

(3024)

حکمت 24

روش یاری کردن مردم

(اخلاق اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: از کفاره گناهان بزرگ، به فریاد مردم رسیدن، و آرام کردن مصیبت دیدگان است (73604-73592).

(3025)

حکمت 25

ترس از خدا در فزونی نعمت‌ها

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: ای فرزند آدم! زمانی که خدا را می‌بینی که انواع نعمت‌ها را به تو می‌رساند تو در حالی که معصیت کاری، بترس (73621-73605).

(3026)

حکمت 26

رفتار شناسی (و نقش روحیات در تن آدمی)

(علمی، اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی چیزی را در دل پنهان نکرد جز آن که در لغزش‌های زبان و رنگ رخسارش، آشکار خواهد گشت (73636-73622).⁶

(3027)

حکمت 27

روش درمان دردها

(بهداشتی، درمانی) و درود خدا بر او، فرمود: با درد خود بساز، چندان که با تو سازگار است (73644-73637).

(3028)

حکمت 28

برترین پارسایی

(اخلاقی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: برترین زهد، پنهان داشتن زهد است (73651-73645)!

(3029)

حکمت 29

ضرورت یاد مرگ

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: هنگامی که تو زندگی را پشت سر می‌گذاری و مرگ به تو روی می‌آورد، پس دیدار با مرگ چه زود خواهد بود (73665-73652).

(3030)

---

⁶ (۱) اشاره به علم: پسیکوفیزیس PSYCHOPHYSI CS (رابطه تن با روان) و پسیکوسوماتیکس PSYCHOSOMATI CS که از دو واژه PSYCHO یعنی روان و روح و SOMA بمعنی بدن گرفته شده است، یعنی اشتراک روح و بدن و اشاره به علم: بی هیوریسم BEHAM ORI SIM (رفتار شناسی)

حکمت 30

پرهیز از غفلت زدگی

(اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: هشدار! هشدار! به خدا سوگند، چنان پرده پوشی کرده که پنداری تو را بخشیده است (73677-73666)!

(3031)

حکمت 31

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: (از ایمان پرسیدند، جواب داد)

1- شناخت پایه های ایمان:

ایمان بر چهار پایه استوار است: صبر، یقین، عدل و جهاد (73695-73678). صبر نیز بر چهار پایه قرار دارد. شوق، هراس، زهد و انتظار (73709-73696). آن کس که اشتیاق بهشت دارد، شهوت هایش کاستی گیرد، و آن کس که از آتش جهنم می ترسد، از حرام دوری می گزیند، و آن کس که در دنیا زهد می ورزد، مصیبت ها را ساده پندارد، و آن کس که مرگ را انتظار می کشد در نیکی ها شتاب می کند (73737-73710). یقین نیز بر چهار پایه استوار است: بینش زیرکانه، دریافت حکیمانه واقعیت ها، پند گرفتن از حوادث روزگار، و پیمودن راه درست پیشینیان (73755-73738). پس آن کس که هوشمندانه به واقعیت ها نگریست، حکمت را آشکارا بیند، و آن که حکمت را آشکارا دید، عبرت آموزی را شناسد، و آن که عبرت آموزی شناخت گویا چنان است که با گذشتگان می زیسته است (73777-73756). و عدل نیز بر چهار پایه بر قرار است: فکری ژرف اندیش، دانشی عمیق و به حقیقت رسیده، نیکو داوری کردن و استوار بودن در شکیبایی. پس کسی که درست اندیشید به ژرفای دانش رسید و آن کس که به حقیقت دانش رسید، از چشمه زلال شریعت نوشید، و کسی که شکیبا شد در کارش زیاده روی نکرده با نیکنامی در میان مردم زندگی خواهد کرد (73821-73778). و جهاد نیز بر چهار پایه استوار است:

(1) اشاره به علم: پسی کوفیسیکس PSYCHOPHYSICS (رابطه تن با روان) و
پسیکوسوماتیکس PSYCHOSOMATICS که از دو واژه PSYCHO یعنی روان و روح و SOMA
بمعنی بدن گرفته شده است، یعنی اشتراک روح و بدن و اشاره به علم: بی
هیوریسم BEHAVIORISM (رفتار شناسی)

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 631

امر به معروف، و نهی از منکر، راستگویی در هر حال، و دشمنی با فاسقان (73841-73822). پس هر
کس به معروف امر کرد، پشتوانه نیرومند مؤمنان است، و آن کس که از زشتی‌ها نهی کرد، بینی منافقان
را به خاک مالید، و آن کس که در میدان نبرد صادقانه پایداری کند حقی را که بر گردن او بوده ادا
کرده است، و کسی که با فاسقان دشمنی کند و برای خدا خشم گیرد، خدا هم برای او خشم آورد، و
روز قیامت او را خشنود سازد (73877-73842).

2- شناخت اقسام کفر و تردید:

و کفر بر چهار ستون پایدار است: کنجکاوی دروغین،^۷ ستیزه‌جویی و جدل، انحراف از حق، و دشمنی
کردن (73933-73891)، پس آن کس که دنبال توهّم و کنجکاوی دروغین رفت به حق نرسید.^۸ و آن
کس که به ستیزه‌جویی و نزاع پرداخت از دیدن حق نا بینا شد، و آن کس که از راه حق منحرف
گردید، نیکویی را زشت، و زشتی را نیکویی پنداشت و سر مست گمراهی‌ها گشت، و آن کس که
دشمنی ورزید پیمودن راه حق بر او دشوار و کارش سخت، و نجات او از مشکلات دشوار است
(73946-73934). و شک چهار بخش دارد: جدال در گفتار، ترسیدن، دو دل بودن، و تسلیم حوادث
روزگار شدن (73979-73947). پس آن کس که جدال و نزاع را عادت خود قرار داد از تاریکی
شبّهات بیرون نخواهد آمد، و آن کس که از هر چیزی ترسید همواره در حال عقب نشینی است، و آن

⁷ (۱) عمق و عمق، در بیابانی بی آب و علف، پیشروی کردن و سرگردان شدن و به هلاکت رسیدن است. کسی که با توهّم پیش رود نیز دچار همین
سرنوشت خواهد بود.

⁸ (۲) نقد تفکر: ایده آلیسم (REALISM) | خیال پرستی، ذهن گرایی) در برابر رئالیسم (REALISM) (واقع گرایی)

کس که در تردید و دو دلی باشد زیر پای شیطان کوبیده خواهد شد، و آن کس که تسلیم حوادث گردد و به تباهی دنیا و آخرت گردن نهد، و هر دو جهان را از کف خواهد داد (73997-73980).

(سخن امام طولانی است چون در این فصل، حکمت‌های کوتاه را جمع آوری می‌کنم از آوردن دنباله سخن خودداری کردم)

(77764-77746) (3032)

حکمت 32

ارزش و والایی انجام دهنده کارهای خیر

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: نیکوکار، از کار نیک بهتر و بدکار از کار بد بدتر است (74009-73998).

(3033)

حکمت 33

اعتدال در بخشش و حسابرسی

(اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: بخشنده باش اما زیاده روی نکن، در زندگی حسابگر باش اما سخت گیر مباش (74025-74010).

(3034)

حکمت 34

راه بی‌نیازی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: بهترین بی‌نیازی، ترک آرزوهاست (74032-74026).

(3035)

حکمت 35

ضرورت موقعیت شناسی

(اخلاق اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی در انجام کاری که مردم خوش ندارند، شتاب کند، در باره او چیزی خواهند گفت که از آن اطلاعی ندارند (74046-74033).

(3036)

حکمت 36

آرزوهای طولانی و بزهکاری

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی که آرزوهایش طولانی است کردارش نیز ناپسند است (74054-74047).

(3037)

حکمت 37

ضرورت ترک آداب جاهلی

(اخلاقی، سیاسی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: (در سر راه صفین دهقانان شهر انبار⁹ تا امام را دیدند پیاده شده، و پیشاپیش آن حضرت می‌دویدند (74072-74055)).

فرمود چرا چنین می‌کنید؟ گفتند عادت است که پادشاهان خود را احترام می‌کردیم، فرمود (74084-74073) به خدا سوگند که امیران شما از این کار سودی نبردند، و شما در دنیا با آن خود را به زحمت می‌افکنید،

---

⁹ (۳) شهر انبار یکی از شهرهای شام، در شصت کیلو متری بغداد قرار داشت که در سال دوازدهم هجری به دست مسلمانان افتاد.

---

(1) عمق و عمق، در بیابانی بی آب و علف، پیشروی کردن و سرگردان شدن و به هلاکت رسیدن است. کسی که با توهم پیش رود نیز دچار همین سرنوشت خواهد بود.

(2) نقد تفکر: ایده آلیسم IDEALISM (خیال پرستی، ذهن گرایی) در برابر رئالیسم REALISM (واقع گرایی)

(3) شهر انبار یکی از شهرهای شام، در شصت کیلو متری بغداد قرار داشت که در سال دوازدهم هجری به دست مسلمانان افتاد.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 633

و در آخرت دچار رنج و زحمت می گردید (74102-74085)، و چه زیانبار است رنجی که عذاب در پی آن باشد، و چه سودمند است آسایشی که با آن، امان از آتش جهنم باشد (74115-74103).

(3038)

حکمت 38

ارزش‌ها و آداب معاشرت با مردم

(اخلاقی، اجتماعی، تربیتی) به فرزندش امام حسن علیه السلام فرمود:

پسرم! چهار چیز از من یاد گیر (در خوبی‌ها)، و چهار چیز به خاطر بسپار (هشدارها)، که تا به آنها عمل می‌کنی زیان نبینی:

الف- خوبی‌ها

1- همانا ارزشمندترین بی‌نیازی عقل است، 2- و بزرگ‌ترین فقر بی‌خردی است، 3- و ترسناک‌ترین تنهایی خودپسندی است. 4- و گرامی‌ترین ارزش خانوادگی، اخلاق نیکوست (74150-74116).

ب- هشدارها

- 1- پسرم! از دوستی با احمق پرهیز، چرا که می‌خواهد به تو نفعی رساند اما دچار زیانت می‌کند.
  - 2- از دوستی با بخیل پرهیز، زیرا آنچه را که سخت به آن نیاز داری از تو دریغ می‌دارد (74173-74151).
  - 3- و از دوستی با بدکار پرهیز، که با اندک بهایی تو را می‌فروشد (74174-74181).
  - 4- و از دوستی با دروغگو پرهیز، که او به سراب ماند: دور را به تو نزدیک، و نزدیک را دور می‌نمایاند (74182-74195).
- (3039)

حکمت 39

جایگاه واجبات و مستحبات

(عبادی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: عمل مستحب^{۱۰} انسان را به خدا نزدیک نمی‌گرداند، اگر به واجب زیان رساند (74204-74196).

(3040)

حکمت 40

راه شناخت عاقل و احمق

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: زبان عاقل در پشت قلب اوست، و قلب احمق در پشت زبانش قرار دارد (74216-74205).^{۱۱}

---

^{۱۰} (۱) ناقله: یعنی مستحب، و فریضه یعنی واجب.

^{۱۱} (۲) بقول سعدی: اول اندیشه وانگهی گفتار.

(این از سخنان ارزشمند و شگفتی آور است، که عاقل زبانش را بدون مشورت و فکر و سنجش رها نمی‌سازد (74239-74217)، اما احمق هر چه بر زبانش آید می‌گوید بدون فکر و دقت، پس زبان عاقل از قلب او و قلب احمق از زبان او فرمان می‌گیرد) (74263-74240).

(حکمت 40 به گونه دیگری نیز نقل شده)

(3041)

حکمت 41

راه شناخت عاقل و احمق

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: قلب احمق در دهان او، و زبان عاقل در قلب او قرار دارد (74287-74264).

(3042)

حکمت 42

بیماری و پاک شدن گناهان

(اخلاقی، معنوی) و به یکی از یارانش که بیمار بود فرمود: (74295-74288) خدا آنچه را که از آن شکایت داری (بیماری) موجب کاستن گناهانت قرار داد، در بیماری پاداشی نیست اما گناهان را از بین می‌برد، و آنها را چونان برگ پاییزی می‌ریزد، و همانا پاداش در گفتار به زبان، و کردار با دست‌ها و قدم‌هاست (74327-74296)، و خدای سبحان به خاطر نیت راست، و درون پاک، هر کس از بندگانش را که بخواهد وارد بهشت خواهد کرد (74342-74328).

می‌گوییم: (راست گفت امام علی علیه السلام «درود خدا بر او باد» که بیماری پاداشی ندارد، بیماری از چیزهایی است که استحقاق عوض دارد، و عوض در برابر رفتار خداوند بزرگ است نسبت به بنده خود، در ناملايمات زندگی و بیماری‌ها و همانند آنها (74382-74343)، اما اجر و پاداش در برابر کاری است

که بنده انجام می‌دهد. پس بین این دو تفاوت است که امام علیه السلام آن را با علم نافذ و رأی رسای خود، بیان فرمود (74406-74383).

---

(1) نافله: یعنی مستحب، و فریضه یعنی واجب.

(2) بقول سعدی: اول اندیشه وانگهی گفتار.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 635

(3043)

حکمت 43

الگوهای انسانی (فضائل اخلاقی یکی از یاران)

(تاریخی، تربیتی) در یاد یکی از یاران، «خاب بن اُرت» فرمود: خدا خباب بن اُرت^{۱۲} را رحمت کند، با رغبت مسلمان شد، و از روی فرمانبرداری هجرت کرد، و با قناعت زندگی گذراند، و از خدا راضی بود، و مجاهد زندگی کرد (74435-74407).

(3044)

حکمت 44

ارزش آخرت گرایی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: خوشا به حال کسی که به یاد معاد باشد، برای حسابرسی قیامت کار کند، با قناعت زندگی کند، و از خدا راضی باشد (74452-74436).

(3045)

---

¹² (۱) خباب پسر اُرت، از مسلمانان صدر اسلام است که در مکه آسیب فراوان دید تا آنجا که مشرکین پشت او را داغ کردند، در جنگ صفین در رکاب امیر المؤمنین علیه السلام بود و در سال ۳۷ هجری در کوفه در گذشت.

حکمت 45

راه شناخت مؤمن و منافق

(اخلاقی، انسان شناسی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: اگر با شمشیرم بر بینی مؤمن بزنم که دشمن من شود، با من دشمنی نخواهد کرد، و اگر تمام دنیا را به منافق ببخشم تا مرا دوست بدارد، دوست من نخواهد شد (74478-74453)، و این بدان جهت است که قضای الهی جاری شد، و بر زبان پیامبر امی صلی الله علیه و آله و سلم گذشت که فرمود:

«ای علی! مؤمن تو را دشمن نگیرد، و منافق تو را دوست نخواهد داشت.»

(74499-74479) (3046)

حکمت 46

ارزش پشیمانی و زشتی غرور زدگی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: گناهی که تو را پشیمان کند بهتر از کار نیکی است که تو را به خود پسندی وا دارد (74510-74500).

(3047)

حکمت 47

شناخت ارزش‌ها

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: ارزش مرد به اندازه همت اوست، و راستگویی او به میزان جوانمردی‌اش، و شجاعت او به قدر ننگی است که احساس می‌کند، و پاکدامنی او به اندازه غیرت اوست (74533-74511).

(3048)

حکمت 48

راز داری و پیروزی

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: پیروزی در دوراندیشی، و دور اندیشی در به کار گیری صحیح اندیشه، و اندیشه صحیح به راز داری است (74534 - 74546).

(3049)

حکمت 49

شناخت بزرگوار و پست فطرت

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: از یورش بزرگوار به هنگام گرسنگی، و از تهاجم انسان پست به هنگام سیری، بپرهیز (74547 - 74558).

(3050)

حکمت 50

راه جذب دلها

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: دل‌های مردم گریزان است، به کسی روی آورند که خوشرویی کند (74559 - 74568).

(3051)

حکمت 51

قدرت و عیب پوشی

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: عیب تو تا آن گاه که روزگار با تو هماهنگ باشد، پنهان است (74576-74569).

(3052)

حکمت 52

روش برخورد با شکست خوردگان

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: سزاوارترین مردم به عفو کردن، تواناترینشان به هنگام کیفر دادن است (74585-74577).

(3053)

حکمت 53

شناخت جایگاه سخاوت و ایثارگری

(اخلاقی، اقتصادی، اجتماعی)

---

(1) خباب پسر آرت، از مسلمانان صدر اسلام است که در مکه آسیب فراوان دید تا آنجا که مشرکین پشت او را داغ کردند، در جنگ صفین در رکاب امیر المؤمنین علیه السلام بود و در سال 37 هجری در کوفه در گذشت.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 637

و درود خدا بر او، فرمود: سخاوت آن است که تو آغاز کنی، زیرا آنچه با درخواست داده می شود یا از روی شرم و یا از بیم شنیدن سخن ناپسند است (74600-74586).

(3054)

حکمت 54

ارزش‌های اخلاقی

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: هیچ ثروتی چون عقل، و هیچ فقری چون نادانی نیست. هیچ ارثی چون ادب^{۱۳}، و هیچ پشتیبانی چون مشورت نیست (74618-74601).

(3055)

حکمت 55

اقسام بردباری

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: شکیبایی دو گونه است: شکیبایی بر آنچه خوش نمی‌داری و شکیبایی در آنچه دوست می‌داری (74631-74619).

(2056)

حکمت 56

تهیدستی و تنهایی

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: ثروتمندی در غربت، چون در وطن بودن، و تهیدستی در وطن، غربت است (70135-70120).

(3057)

حکمت 57

ارزش قناعت و خود کفایی

---

¹³ (۱) اشاره به علم: پداگوژی PEDAGOGY (علم تربیت)

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: قناعت، ثروتی است پایان ناپذیر (74650-74644).

(این سخن از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نیز نقل شده است)

(74660-74651) (3058)

حکمت 58

توانگری و شهوت‌ها

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: ثروت، ریشه شهوت‌هاست (74666-74661).

(3059)

حکمت 59

ارزش تذکر دادن اشتباهات

(اخلاق اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: آن که تو را هشدار داد، چون کسی است که مژده داد (74673-74667).

(3060)

حکمت 60

ضرورت کنترل زبان

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: زبان تربیت نشده، درنده‌ای است که اگر رهایش کنی می‌گزد (74682-74674)!

(3061)

حکمت 61

شیرینی آزار زن

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: نیش زن شیرین است (74689-74683).

(3062)

حکمت 62

روش پاسخ دادن به ستایش‌ها و نیکی‌ها

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: چون تو را ستودند، بهتر از آنان ستایش کن (74698-74690)، و چون به تو احسان کردند، بیشتر از آن ببخش. به هر حال پاداش بیشتر از آن آغاز کننده است (74712-74699).

(3063)

حکمت 63

ارزش شفاعت

(اخلاقی اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: شفاعت کننده چونان بال و پر در خواست کننده است (74718-74713).

(3064)

حکمت 64

غفلت دنیا پرستان

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: اهل دنیا سوارانی در خواب مانده‌اند که آنان را می‌رانند (74729-74719).

(3065)

حکمت 65

ترک دوستان و تنهایی

(اخلاقی، اجتماعی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: از دست دادن دوستان غربت است (74735-74730).

(3066)

حکمت 66

روش خواستن

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: از دست دادن حاجت بهتر از درخواست کردن از نا اهل است (74746-74736).

(3067)

حکمت 67

ارزش ایثار اقتصادی

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: از بخشش اندک شرم مدار که محروم کردن، از آن کمتر است (74758-74747).

---

(1) اشاره به علم: پداگوژی PEDAGOGY (علم تربیت)

(3068)

حکمت 68

ره آورد عفت و شکر گذاری

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: عفت ورزیدن زینت فقر، و شکر گذاری زینت بی‌نیازی است (74768-74759).

(3069)

حکمت 69

حفظ روح امیدواری

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: اگر به آنچه که می‌خواستی نرسیدی، از آنچه هستی نگران مباش (74780-74769).

(3070)

حکمت 70

روانشناسی جاهل

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: نادان را یا تندرو یا کند رو می‌بینی (74790-74781).

(3071)

حکمت 71

نشانه کمال عقل

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: چون عقل کامل گردد، سخن اندک شود (74798-74791).

(3070)

حکمت 72

رابطه دنیا و انسان

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: دنیا بدن‌ها را فرسوده، و آرزوها را تازه می‌کند، مرگ را نزدیک (74810-74799) و خواسته‌ها را دور و دراز می‌سازد، کسی که به آن دست یافت خسته می‌شود، و آن که به دنیا نرسید رنج می‌برد (74821-74811).

(3073)

حکمت 73

ضرورت خودسازی رهبران و مدیران

(اخلاقی، تربیتی، مدیریتی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی که خود را رهبر مردم قرار داد، باید پیش از آن که به تعلیم دیگران پردازد، خود را بسازد، و پیش از آن که به گفتار تربیت کند، با کردار تعلیم دهد (74842-74822)، زیرا آن کس که خود را تعلیم دهد و ادب کند سزاوارتر به تعظیم است از آن که دیگری را تعلیم دهد و ادب بیاموزد (74854-74843).

(3074)

حکمت 74

ضرورت یاد مرگ

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: انسان با نفسی که می‌کشد، قدمی به سوی مرگ می‌رود (74862-74855).

(3075)

حکمت 75

توجه به فنا پذیری دنیا

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: هر چیز که شمردنی است پایان می‌پذیرد، و هر چه را که انتظار می‌کشیدی، خواهد رسید (74872-74863).

(3076)

حکمت 76

روش تحلیل رویدادها (روش تجربی)

(اخلاقی، علمی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: حوادث اگر همانند یکدیگر بودند، آخرین را با آغازین مقایسه و ارزیابی می‌کنند (74882-74873).^{۱۴}

(3077)

حکمت 77

دنیا شناسی (امام و ترک دنیای حرام

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: (ضرار بن ضمیره^{۱۵} ضبایی از یاران امام به شام رفت بر معاویه وارد شد. معاویه از او خواست از حالات امام بگوید، گفت علی علیه السلام را در حالی دیدم که شب، پرده‌های خود را افکنده بود، و او در محراب ایستاده، محاسن را به دست گرفته، چون مار گزیده به خود می‌پیچید، و محزون می‌گریست و می‌گفت) (74930-74883) ای دنیا!! ای دنیای حرام! از من دور شو، آیا برای من خودنمایی می‌کنی؟ یا شیفته من شده‌ای تا روزی در دل من جای گیری؟ هرگز مبدا

¹⁴ (۱) \sali\ سالی که نکوست\z از بهارش پیداست. z B E.

¹⁵ (۲) به نقل قاموس الرجال ج ۵ ص ۱۴۹- و در مروج الذهب ضرار بن حمزه و در شرح ابن ابی الحدید ضرار بن ضمیره الضبایی، ثبت شد.

غیر مرا بفریب، که مرا در تو هیچ نیازی نیست (74952-74931)، تو را سه طلاقه کرده‌ام، تا باز گشتی نباشد، دوران زندگانی تو کوتاه، ارزش تو اندک، و آرزوی تو پست است (74966-74953). آه از توشه اندک، و درازی راه، و دوری منزل، و عظمت روز قیامت (74979-74967)!

(3078)

حکمت 78

شناخت جایگاه جبر و اختیار

(اعتقادی)

---

(1)

از بهارش پیداست.

سالی که نکوست

(2) به نقل قاموس الرجال ج 5 ص 149- و در مروج الذهب ضرار بن حمزه و در شرح ابن ابی الحدید ضرار بن ضمیره الضابی، ثبت شد.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 641

و در جواب مردی شامی فرمود: (مرد شامی پرسید آیا رفتن ما به شام، به قضا و قدر الهی است؟ امام با کلمات طولانی پاسخ او را داد که برخی از آن را برگزیدیم) (75003-74980) وای بر تو! شاید قضاء لازم، و قدر حتمی را گمان کرده‌ای؟ اگر چنین بود، پاداش و کیفر، بشارت و تهدید الهی، بیهوده بود (75024-75004)! خداوند سبحان! بندگان خود را فرمان داد در حالی که اختیار دارند، و نهی فرمود تا بترسند، احکام آسانی را واجب کرد، و چیز دشواری را تکلیف نفرمود، و پاداش اعمال اندک را فراوان

قرار داد، با نافرمانی بندگان مغلوب نخواهد شد، و با اکراه و اجبار اطاعت نمی‌شود (75025-75053)، و پیامبران را به شوخی نفرستاد، و فرو فرستادن کتب آسمانی برای بندگان بیهوده نبود،^{۱۶} و آسمان و زمین و آنچه را در میانشان است بی‌هدف نیافرید.

این پندار کسانی است که کافر شدند و وای از آتشی که بر کافران است (75083-75054).

(3079)

حکمت 79

ارزش حکمت و بی‌لیاقتی منافق

(علمی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: حکمت را هر کجا که باشد، فراگیر، گاهی حکمت در سینه منافق است و بی‌تابی کند تا بیرون آمده و با همدمانش در سینه مؤمن آرام گیرد (75107-75084).

(3080)

حکمت 80

مؤمن و ارزش حکمت

(علمی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: حکمت گمشده مؤمن است، حکمت را فراگیر هر چند از منافقان باشد (75120-75108).

(3081)

حکمت 81

میزان ارزش انسان‌ها (ارزش تخصص و تجربه)

---

¹⁶ (۱) نقد مکتب ولونتاریسم VCLUNTARI SM (مکتب اصالت اراده و اختیار) که هر گونه جبری را نفی می‌کند، زیرا در اسلام انسان با کمک خدا عمل می‌کند.

(اخلاقی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: ارزش هر کس به مقدار دانایی و تخصص اوست (75128-75121).

(این از کلماتی است که قیمتی برای آن تصور نمی‌شود، و هیچ حکمتی هم سنگ آن نبوده و هیچ سخنی، والایی آن را ندارد) (75148-75129)^{۱۷}

(3082)

حکمت 82

ارزش‌های والای انسانی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: شما را به پنج چیز سفارش می‌کنم که اگر برای آنها شتران را پر شتاب برانید و رنج سفر را تحمل کنید سزاوار است (75161-75149): کسی از شما جز به پروردگار خود امیدوار نباشد، و جز از گناه خود نترسد، و اگر از یکی سؤال کردند و نمی‌داند، شرم نکند و بگوید نمی‌دانم، و کسی در آموختن آنچه نمی‌داند شرم نکند (75196-75162)، و بر شما باد به شکیبایی، که شکیبایی، ایمان را چون سر است بر بدن و ایمان بدون شکیبایی چونان بدن بی‌سر، ارزشی ندارد (75221-75197).

(3083)

حکمت 83

روش برخورد با چاپلوسان

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: (به شخصی که در ستایش امام افراط کرد، و آنچه در دل داشت نگفت) من کمتر از آنم که بر زبان آوردی، و برتر از آنم که در دل داری (75242-75222).

---

¹⁷ (۲) جاحظ: یکی از دانشمندان اهل سنت می‌گوید، اگر نداشتیم جز همین رهنمود، امت اسلامی را شافی و کافی و بی‌نیاز کننده بود. «البیان و التبیان ج ۱، ص ۸۳».

---

(1) نقد مکتب ولونتاریسم VOLUNTARISM (مکتب اصالت اراده و اختیار) که هر گونه جبری را نفی می‌کند، زیرا در اسلام انسان با کمک خدا عمل می‌کند.

(2) جاحظ: یکی از دانشمندان اهل سنت می‌گوید، اگر نداشتیم جز همین رهنمود، امت اسلامی را شافی و کافی و بی‌نیاز کننده بود. «البیان و التبیین ج 1، ص 83».

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 643

(3084)

حکمت 84

مردم پس از جنگها

(سیاسی، نظامی) و درود خدا بر او، فرمود: باقی ماندگان شمشیر و جنگ، شماره شان با دوام‌تر، و فرزندان‌شان بیشتر است (75252-75243).

(3085)

حکمت 85

پرهیز از ادعاهای علمی

(علمی، اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی که از گفتن «نمی‌دانم» روی گردان است، به هلاکت و نابودی می‌رسد (75262-75253).

(3086)

حکمت 86

برتری تجربه پیرامون از قدرتمندی جوانان

(اخلاقی، تجربی) و درود خدا بر او، فرمود: اندیشه پیر در نزد من از تلاش جوان خوشایندتر است.

(و نقل شده که تجربه پیران از آمادگی رزمی جوانان برتر است)

(75277-75263) (3087)

حکمت 87

ارزش استغفار (طلب بخشش از خدا)

(اخلاقی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: در شگفتم از کسی که می‌تواند استغفار کند و ناامید است
(75286-75278).

(3088)

حکمت 88

دو عامل ایمنی مسلمین

(اخلاقی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: (امام باقر علیه السلام از حضرت امیر المؤمنین علیه السلام نقل فرمود) (75298-75287) دو چیز در زمین مایه امان از عذاب خدا بود: یکی از آن دو برداشته شد، پس دیگری را دریابید و بدان چنگ زنید، اما امانی که برداشته شد رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بود، و امان باقی مانده، استغفار کردن است (75326-75299)، که خدای بزرگ به رسول خدا فرمود:

«خدا آنان را عذاب نمی‌کند در حالی که تو در میان آنانی، و عذابشان نمی‌کند تا آن هنگام که استغفار می‌کنند»

(75345-75327) (این روش استخراج نیکوترین لطایف معنی، و ظرافت سخن از آیات قرآن است)
(75355-75346).

(3089)

حکمت 89

راه اصلاح دنیا و آخرت

(اخلاقی، تربیتی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی که میان خود و خدا اصلاح کند، خداوند میان او و مردم را اصلاح خواهد کرد (75372-75356)، و کسی که امور آخرت را اصلاح کند، خدا امور دنیای او را اصلاح خواهد کرد، و کسی که از درون جان واعظی دارد، خدا را بر او حافظی است.

(75394-75373) (3090)

حکمت 90

شناخت عالم آگاه

(علمی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: فقیه کامل کسی است که مردم را از آمرزش خدا مأیوس، و از مهربانی او نومید نکند، و از عذاب ناگهانی خدا ایمن نسازد (75419-75395).

(3091)

حکمت 91

راه درمان روان (روانکاوی، روانشناسی بالینی)

(علمی، اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: همانا این دل‌ها همانند بدن‌ها افسرده می‌شوند، پس برای شادابی دل‌ها، سخنان زیبای حکمت آمیز را بجویید (75433-75420).¹⁸

(3092)

---

¹⁸ (۱) اشاره به علم: پسی‌کیاتری (PSYCHI ATRY) (شناخت امراض روانی)

حکمت 92

والا ترین دانش

(علمی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: بی ارزش ترین دانش، دانشی است که بر سر زبان است، و برترین علم، علمی است که در اعضا و جوارح آشکار است (75450-75434).

(3093)

حکمت 93

فلسفه آزمایشها

(اخلاقی، اجتماعی)

---

(1) اشاره به علم: **پسیکیاتری PSYCHIATRY** (شناخت امراض روانی)

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 645

و درود خدا بر او، فرمود: فردی از شما نگوید: خدایا از فتنه به تو پناه می برم، زیرا کسی نیست که در فتنه ای نباشد، لکن آن که می خواهد به خدا پناه برد، از آزمایش های گمراه کننده پناه ببرد، همانا خدای سبحان می فرماید:

«بدانید که اموال و فرزندان شما فتنه شمایند» (75490-75451) معنی این آیه آن است که خدا انسان ها را با اموال و فرزندان شان می آزماید، تا آن کس که از روزی خود ناخشنود، و آن که خرسند است، شناخته شوند، گر چه خداوند به احوالاتشان از خودشان آگاه تر است، تا کرداری که استحقاق پاداش یا کیفر دارد آشکار نماید (75522-75491)، چه آن که بعضی مردم فرزند پسر را دوست دارند و فرزند دختر را نمی پسندند، و بعضی دیگر فراوانی اموال را دوست دارند و از کاهش سرمایه نگرانند (75549-75523).

(3094)

حکمت 94

شناخت نیکی‌ها و خوبیها

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: (از امام پرسیدند «خیر» چیست؟ فرمود) خوبی آن نیست که مال و فرزندان بسیار شود، بلکه خیر آن است که دانش تو فراوان، و بردباری تو بزرگ و گران مقدار باشد، و در پرستش پروردگار در میان مردم سر فراز باشی، پس اگر کار نیکی انجام دهی شکر خدا به جا آوری، و اگر بد کردی از خدا آمرزش خواهی (75588-75550).

در دنیا جز برای دو کس خیر نیست.

یکی گناه کاری که با تو به جبران کند، و دیگر نیکوکاری که در کارهای نیکو شتاب ورزد (75668-75648).

(3095)

حکمت 95

تقوی و ارزش اعمال

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: هیچ کاری با تقوا اندک نیست، و چگونه اندک است آنچه که پذیرفته شود؟

(75619-75607) (3096)

حکمت 96

ارزش علم و بندگی

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: نزدیک‌ترین مردم به پیامبران، داناترین آنان است، به آنچه که آورده‌اند.

سپس این آیه را تلاوت فرمود: «همانا نزدیک‌ترین مردم به ابراهیم آنانند که پیرو او گردیدند، و مؤمنانی که به این پیامبر خاتم پیوستند» (سپس فرمود) (75647-75620) دوست محمد صلی الله علیه و آله و سلم کسی است که خدا را اطاعت کند هر چند پیوند خویشاوندی او دور باشد، و دشمن محمد صلی الله علیه و آله و سلم کسی است که خدا را نافرمانی کند، هر چند خویشاوند نزدیک او باشد (75668-75648).

(3097)

حکمت 97

ارزش یقین

(اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: (صدای مردی از حروراء^{۱۹} را شنید که نماز شب می‌خواند و قرآن تلاوت می‌کرد) خوابیدن همراه با یقین، برتر از نماز گزاردن با شک و تردید است (75686-75669).

(3098)

حکمت 98

ضرورت عمل کردن به روایات

(علمی، اجتماعی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: چون روایتی را شنیدید، آن را بفهمید عمل کنید، نه بشنوید و نقل کنید، زیرا راویان علم فراوان، و عمل کنندگان آن اندکند (75705-75687).

---

¹⁹ (۱) حروراء، دهکده‌ای نزدیک کوفه که گروه منحرف خوارج آنجا را برای پیکار با امام علیه السلام انتخاب کرده بودند و آن شخص «غروه ابن ادنه» بود که در جنگ نهروان کشته شد.

(1) حروراء، دهکده‌ای نزدیک کوفه که گروه منحرف خوارج آنجا را برای پیکار با امام علیه السلام انتخاب کرده بودند و آن شخص «غروه ابن ادنه» بود که در جنگ نهروان کشته شد.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 647

(3099)

حکمت 99

تفسیر الذین إذا أصابتهم مصيبة قالوا إنا

(علمی، تفسیری، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: (شنید که شخصی گفت الذین إذا أصابتهم مصيبة قالوا إنا) این سخن ما که می‌گوییم «ما همه از آن خداییم» اقراری است به بندگی، و اینکه می‌گوییم «بازگشت ما به سوی او است» اعترافی است به نابودی خویش (75734-75706).

(3100)

حکمت 100

روش مناجات کردن

(معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: (آنگاه که گروهی او را ستایش کردند فرمود: (75742-75735) بار خدایا تو مرا از خودم بهتر می‌شناسی، و من خود را بیشتر از آنان می‌شناسم (75754-75743)، خدایا مرا از آنچه اینان می‌پندارند، نیکوتر قرار ده، و آنچه را که نمی‌دانند بیامرزد (75765-75755).

(3101)

حکمت 101

روش بر طرف کردن نیازهای مردم

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: بر آوردن نیازهای مردم پایدار نیست مگر به سه چیز، کوچک شمردن آن تا خود بزرگ نماید، پنهان داشتن آن تا خود آشکار شود، و شتاب در بر آوردن آن، تا گوارا باشد (75782-75766).

(3102)

حکمت 102

آینده و مسخ ارزش‌ها

(سیاسی، علمی، تاریخی) و درود خدا بر او، فرمود: روزگاری بر مردم خواهد آمد که محترم نشمارند جز سخن چین را، و خوششان نیاید جز از بدکار هرزه، و ناتوان نگردد جز عادل (75806-75783).

در آن روزگار کمک به نیازمندان خسارت، و پیوند با خویشاوندان منت گذاری، و عبادت نوعی برتری طلبی بر مردم است، در آن زمان حکومت با مشورت زنان، و فرماندهی خردسالان، و برتری خواجهگان اداره می‌گردد (75831-75807).

(3103)

حکمت 103

روش برخورد با دنیا

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: (پیراهن و صله داری بر اندام امام بود شخصی پرسید چرا پیراهن وصله دار می‌پوشی؟) دل با آن فروتن، و نفس رام می‌شود، و مؤمنان از آن سر مشق می‌گیرند (75853-75832).

دنیای (حرام) و آخرت، دو دشمن متفاوت، و دو راه جدای از یکدیگرند، پس کسی که دنیا پرست باشد و به آن عشق ورزد، به آخرت کینه ورزد و با آن دشمنی خواهد کرد (75871-75854).

و آن دو همانند شرق و غرب از هم دورند، و رونده به سوی آن دو، هر گاه به یکی نزدیک شود از دیگری دور می‌گردد، و آن دو همواره به یکدیگر زیان رسانند (75891-75872).

(3104)

حکمت 104

1- وصف زاهدان

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: (از نوف بکالی^{۲۰} نقل شده، که در یکی از شب‌ها، امام علی علیه السلام را دیدم برای عبادت از بستر برخاست، نگاهی به ستارگان افکند، و به من فرمود: خوابی! یا بیدار؟ گفتم: بیدارم. فرمود:

ای نوف (75925-75892)! خوشا به حال آنان که از دنیای حرام چشم پوشیدند، و دل به آخرت بستند، آنان مردمی هستند که زمین را تخت، خاک را بستر، آب را عطر،^{۲۱} و قرآن را پوشش زیرین،^{۲۲} و دعا را لباس روئین خود قرار دادند، و با روش عیسای مسیح با دنیا بر خورد کردند (75956-75926).

(1) نوف پسر فضاله، اهل همدان از یاران امیر المؤمنین علیه السلام بود و بکاله قبیله‌ای از یمن بود.

(2) آب را عطر قرار داد، تعبیری است که در سخنان حضرت عیسی علیه السلام نیز آمده است. که فرمود: عطر خوشبوی من آب، و نانخورشم گرسنگی است. «التصوف الاسلامی نوشته زکی مبارک»

(3) شعار: جامه زیرین، و دثار: جامه رو

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 649

²⁰ (۱) نوف پسر فضاله، اهل همدان از یاران امیر المؤمنین علیه السلام بود و بکاله قبیله‌ای از یمن بود.

²¹ (۲) آب را عطر قرار داد، تعبیری است که در سخنان حضرت عیسی علیه السلام نیز آمده است. که فرمود: عطر خوشبوی من آب، و نانخورشم گرسنگی است. «التصوف الاسلامی نوشته زکی مبارک»

²² (۳) شعار: جامه زیرین، و دثار: جامه رو

2- ارزش سحرخیزی

ای نوف! همانا داوود پیامبر (که درود خدا بر او باد) در چنین ساعتی از شب بر می خاست، و می گفت:

«این ساعتی است که دعای هر بنده‌ای به اجابت می‌رسد، جز با باج گیران، جاسوسان، شبگردان و نیروهای انتظامی حکومت ستمگر، یا نوازنده طنبور و طبل» (75995-75957).

(3105)

حکمت 105

احترام گذاشتن به مرزها و حدود احکام الهی

(عبادی) و درود خدا بر او، فرمود: همانا خدا واجباتی را بر شما لازم شمرده، آنها را تباه نکنید، و حدودی برای شما معین فرموده، اما از آنها تجاوز نکنید، و از چیزهایی نهی فرمود، حرمت آنها را نگاه دارید، و نسبت به چیزهایی سکوت فرمود نه از روی فراموشی، پس خود را در باره آنها به رنج و زحمت دچار نسازید (76041-76009).

(3106)

حکمت 106

ره آورد شوم دین گریزی

(اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: مردم برای اصلاح دنیا چیزی از دین را ترک نمی‌گویند، جز آن که خدا آنان را به چیزی زیانبارتر دچار خواهد ساخت (76061-76042).

(3107)

حکمت 107

علل سقوط عالمان بی عمل

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: چه بسا دانشمندی که جهلش او را از پای در آورد و دانش او همراهش باشد اما سودی به حال او نداشته باشد (76074-76062).

(3108)

حکمت 108

شگفتی‌های روح آدمی

(علمی) و درود خدا بر او، فرمود: به رگ‌های درونی انسان پاره گوشتی آویخته که شگرف‌ترین اعضای درونی اوست، و آن قلب است، که چیزهایی از حکمت، و چیزهایی متفاوت با آن، در او وجود دارد (76101-76075).

پس اگر در دل امیدی پدید آید، طمع آن را خوار گرداند، و اگر طمع بر آن هجوم آورد حرص آن را تباه سازد، و اگر نومیدی بر آن چیره شود، تأسف خوردن آن را از پای در آورد، اگر خشمناک شود کینه‌توزی آن فزونی یابد و آرام نگیرد، اگر به خشنودی دست یابد، خویشتن داری را از یاد برد (76134-76102)، و اگر ترس آن را فراگیرد پرهیز کردن آن را مشغول سازد.

و اگر به گشایشی برسد، دچار غفلت زدگی شود، و اگر مالی به دست آورد، بی‌نیازی آن را به سرکشی کشاند (76153-76135)، و اگر مصیبت ناگواری به آن رسد، بی‌صبری رسوایش کند، و اگر به تهیدستی مبتلا گردد، بلاها او را مشغول سازد، و اگر گرسنگی بی‌تابش کند، ناتوانی آن را از پای در آورد، و اگر زیادی سیر شود، سیری آن را زیان رساند، پس هر گونه کند روی برای آن زیانبار، و هر گونه تندروی برای آن فساد آفرین است (76188-76154).^{۲۳}

نهج البلاغه / ترجمه دشتی ؛ ؛ ص 649

(310)

²³ شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ۱ جلد، مشهور - ایران ؛ قم، چاپ: اول، ۱۳۷۹ ش.

حکمت 109

ارزش والای اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

(اعتقادی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: ما تکیه گاه میانه‌ایم، عقب ماندگان به ما می‌رسند، و پیش تاختگان به ما باز می‌گردند (76201-76189).

(3110)

حکمت 110

شرائط تحقق اوامر الهی

(سیاسی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: فرمان خدا را بر پاندارد، جز آن کس که در اجرای حق مدارا نکند،

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 651

سازشکار نباشد، و پیرو آرزوها نگردد (76220-76202).

(3111)

حکمت 111

عشق تحمل ناشدنی امام علی علیه السلام

(اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: (پس از بازگشت از جنگ صفین، یکی از یاران دوست داشتنی امام، سهل بن حنیف از دنیا رفت.) اگر کوهی مرا دوست بدارد، در هم فرو می‌ریزد (76245-76221). (یعنی مصیبت‌ها، به سرعت به سراغ او آید، که این سرنوشت در انتظار پرهیزکاران و برگزیدگان خداست، همانند آن در حکمت 112 آمده است)

(76269-76246) (3112)

حکمت 112

مشکلات شیعه بودن!!

(اعتقادی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: هر کس ما اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم را دوست بدارد، پس باید فقر را چونان لباس رویین بپذیرد. (یعنی آماده انواع محرومیت‌ها باشد)

«این کلمات را به معانی دیگری تفسیر می‌کنند که اینجا جای ذکر آن نیست»

(76287-76270) (3113)

حکمت 113

ارزش‌های والای اخلاقی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: سرمایه‌ای از عقل سودمندتر نیست، و تنهایی ترسناک‌تر از خودبینی، و عقلی چون دوراندیشی، و بزرگواری چون تقوی، و همنشینی چون اخلاق خوش، و میراثی چون ادب (76318-76288)، و رهبری چون توفیق الهی، و تجارتي چون عمل صالح، و سودی چون پاداش الهی، و پارسائی چون پرهیز از شبهات، و زهدی چون بی‌اعتنائی به دنیای حرام (76343-76319)، و دانشی چون اندیشیدن، و عبادتی چون انجام واجبات، و ایمانی چون حياء و صبر، و خویشاوندی چون فروتنی، و شرافتی چون دانش، و عزتی چون بردباری، و پشتیبانی مطمئن‌تر از مشورت کردن نیست (76376-76344).

(3114)

حکمت 114

جایگاه خوشبینی و بدبینی در جامعه

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: هر گاه نیکوکاری بر روزگار و مردم آن غالب آید، اگر کسی به دیگری گمان بد برد، در حالی که از او عمل زشتی آشکار نشده ستمکار است (76397-)

(76377)، و اگر بدی بر زمانه و مردم آن غالب شود، و کسی به دیگری خوش گمان باشد^{۲۴}، خود را فریب داد (76411 - 76398).

(3115)

حکمت 115

توجه به پایان پذیری دنیا

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: (شخصی از امام پرسید حال شما چگونه است؟ فرمود:) چگونه خواهد بود حال کسی که در بقایای خود ناپایدار، و در سلامتی بیمار است، و در آنجا که آسایش دارد مرگ او فرا می‌رسد (76435 - 76412)!

(3116)

حکمت 116

انسان و انواع آزمایش‌ها

(اعتقادی، اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: چه بسا کسی که با نعمت‌هایی که به او رسیده، به دام افتد (76436 - 76443)، و با پرده‌پوشی بر گناه، فریب خورد (76447 - 76444)، و با ستایش شدن، آزمایش گردد (76452 - 76448)، و خدا هیچ کس را همانند مهلت دادن، نیازمود (76460 - 76453).

(3117)

حکمت 117

پرهیز از افراط و تفریط در دوستی با امام علیه السلام

---

²⁴ (۱) ضرورت تعدیل خوش بینی (آپتی میسم OPTI M SM) و بد بینی (پسی میسم PESSI M SM) (

(اعتقادی، اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: دو تن به خاطر من به هلاکت رسیدند: دوست افراط کننده، و دشمن دشنام دهنده (76471-76461).

---

(1) **ضرورت تعدیل خوش بینی (آپتی میسم OPTIMISM) و بد بینی (پسی میسم PESSIMISM)**

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 653

(3118)

حکمت 118

استفاده از فرصت‌ها

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: از دست دادن فرصت، اندوهبار است (76477-76472).

(3119)

حکمت 119

ضرورت شناخت دنیا

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: دنیای حرام چون مار سمی است، پوست آن نرم ولی سم کشنده در درون دارد، نادان فریب خورده به آن می‌گراید، و هوشمند عاقل از آن دوری‌گزیند (76500-76478).

(3120)

حکمت 120

روانشناسی قبائل قریش

(علمی، اجتماعی، تاریخی) و درود خدا بر او، فرمود: (از قریش پرسیدند) اما بنی مخزوم، گل خوشبوی قریشند، و که شنیدن سخن مردانشان، و ازدواج با زنانشان را دوست داریم، اما بنی عبد شمس^{۲۵} دوراندیش تر، و در حمایت مال و فرزندان توانمندترند که به همین جهت بد اندیش تر و بخیل تر می باشند (76530-76501)، و اما ما (بنی هاشم) آنچه را در دست داریم بخشنده تر، و برای جانبازی در راه دین سخاوتمندتریم. آنها شمارشان بیشتر اما فریب کارتر و زشت روی ترند، و ما گویا تر و خیرخواه تر و خوش روی تریم (76556-76531).^{۲۶}

(3121)

حکمت 121

ارزیابی عملها

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: چقدر فاصله بین دو عمل دور است: عملی که لذتش می رود و کیفر آن می ماند، و عملی که رنج آن می گذرد و پاداش آن ماندگار است (76576-76557)!

(3122)

حکمت 122

عبرت از مرگ یاران

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: (در پی جنازه ای می رفت و شنید که مردی می خندد.) (76583-76577) گویی مرگ بر غیر ما نوشته شده، و حق جز بر ما واجب گردید، و گویا این مردگان مسافرانی هستند که به زودی باز می گردند، در حالی که بدن هایشان را به گورها می سپاریم، و میراثشان را می خوریم. گویا ما پس از مرگ آنان جاودانه ایم! آیا چنین است، که اندرز هر پند دهنده ای از زن و مرد را فراموش می کنیم و خود را نشانه تیرهای بلا و آفات قرار دادیم؟

²⁵ (۱) بنی عبد شمس، همان امویان هستند، که عبد شمس پسر عموی هاشم بن عبد المطلب بود.

²⁶ (۲) اشاره به علم: اتنولوژی ETHNOLOGY (قوم شناسی، مردم شناسی) که به شناخت قبائل گوناگون با روانشناسی حاکم بر آنان می پردازد.

(3123) (76584 - 76628)

حکمت 123

الگوهای کامل انسانیت

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: خوشا به حال آن کس که خود را کوچک می‌شمارد، و کسب و کار او پاکیزه است، و جانش پاک، و اخلاقش نیکوست، که ما زاد بر مصرف زندگی را در راه خدا بخشش می‌کند، و زبان را از زیاده گویی باز می‌دارد و آزار او به مردم نمی‌رسد، و سنت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم او را کفایت کرده، بدعتی در دین خدا نمی‌گذارد (76668 - 76629).

(برخی حکمت 123 و 122 را از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نقل کرده‌اند)

(3124) (76669 - 76686)

حکمت 124

روانشناسی زن و مرد

(علمی، اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: غیرت زن، کفر آور، و غیرت مرد نشانه ایمان اوست (76696 - 76687).

(3125)

حکمت 125

امام و شناساندن اسلام

(معنوی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: اسلام را چنان می‌شناسانم که پیش از من کسی آنگونه معرفی نکرده باشد.

اسلام همان تسلیم در برابر خدا و تسلیم همان یقین داشتن، و یقین اعتقاد راستین، و باور راستین همان اقرار درست، و اقرار درست انجام مسئولیت‌ها، و انجام مسئولیت‌ها همان عمل کردن به احکام دین است (76697-76729).

---

(1) بنی عبد شمس، همان امویان هستند، که عبد شمس پسر عموی هاشم بن عبد المطلب بود.

(2) اشاره به علم: اتنولوژی ETHNOLOGY (قوم شناسی، مردم شناسی) که به شناخت قبائل گوناگون با روانشناسی حاکم بر آنان می‌پردازد.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 655

(3126)

حکمت 126

شگفتی ضد ارزش‌ها

(اخلاقی، اجتماعی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: در شگفتم از بخیل: به سوی فقری می‌شتابد که از آن می‌گریزد، و سرمایه‌ای را از دست می‌دهد که برای آن تلاش می‌کند. در دنیا چون تهیدستان زندگی می‌کند، اما در آخرت چون سرمایه‌داران محاکمه می‌شود (76756-76730). و در شگفتم از متکبری که دیروز نطفه‌ای بی‌ارزش، و فردا مرداری گندیده خواهد بود (76767-76757)؛ و در شگفتم از آن کس که آفرینش پدیده‌ها را می‌نگرد و در وجود خدا تردید دارد (76778-76768)؛ و در شگفتم از آن کس که مردگان را می‌بیند و مرگ را از یاد برده است (76787-76779)، و در شگفتم از آن کس که پیدایش دوباره را انکار می‌کند در حالی که پیدایش آغازین را می‌نگرد (76798-76788)، و در شگفتم از آن کس که خانه نابود شدنی، را آباد می‌کند اما جایگاه همیشگی را از یاد برده است (76807-76799).

(3126)

حکمت 127

نکوهش از سستی در عمل

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: آن کس که در عمل کوتاهی کند، دچار اندوه گردد (76756-76730)، و آن را که از مال و جانش بهره‌ای در راه خدا نباشد خدا را به او نیازی نیست (76767-76757).

(3128)

حکمت 128

تأثیر عوامل زیست محیطی در سلامت

(عملی، بهداشتی) و درود خدا بر او، فرمود: در آغاز سرما خود را بپوشانید، و در پایانش آن را دریابید، زیرا با بدن‌ها همان می‌کند که با برگ درختان خواهد کرد: آغازش می‌سوزاند، و پایانش می‌رویاند (76829-76851).^{۲۷}

(3129)

حکمت 129

شناخت عظمت پروردگار

(اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: بزرگی پروردگار در جانت، پدیده‌ها را در چشمت کوچک می‌نمایاند (76861-76852).

(3130)

---

²⁷ (۱). اشاره به علم: کریولوژی (CRYCLOGY) (سرما شناسی) که مولوی در مثنوی معنوی دفتر اول ص ۴۲ نسخه رضوانی این حدیث را به شعر در آورده است.

سُكِنُ گُفَت پِیغمبر ز سرمای بهار ز تن مپوشانید یاران! زینهار ز آنکه با جان شما آن می‌کند ز کان بهاران با درختان می‌کند ز لیک بگریزید از برد خزان ز کان کند کو کرد با باغ و رزان z l E E

توجه به فنا پذیری دنیا

(اخلاقی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: (امام علیه السلام، وقتی از جنگ صفین برگشت و به قبرستان پشت دروازه کوفه رسید رو به مردگان کرد.) (76874-76862) ای ساکنان خانه‌های وحشت زا، و محله‌های خالی و گروه‌های تاریک، ای خفتگان در خاک، ای غریبان، ای تنها شدگان، ای وحشت زدگان، شما پیش از ما رفتید و ما در پی شما روانیم، و به شما خواهیم رسید (76905-76875). اما خانه‌هایتان! دیگران در آن سکونت گزیدند؛ و اما زنانتان! با دیگران ازدواج کردند، و اما اموال شما! در میان دیگران تقسیم شد! این خبری است که ما داریم، حال شما چه خبر دارید؟ (76927-76906) (سپس به اصحاب خود رو کرد و فرمود) بدانید که اگر اجازه سخن گفتن داشتند، شما را خبر می‌دادند که: بهترین توشه، تقوا است (76943-76928).

(3131)

حکمت 131

و درود خدا بر او، فرمود: (شنید مردی دنیا را نکوهش می‌کند.) (اخلاقی، اجتماعی)

1- توبیخ نکوهش کننده دنیا:

ای نکوهش کننده دنیا، که خود به غرور دنیا مغروری و با باطل‌های آن فریب خوردی! خود فریفته دنیایی و آن را نکوهش می‌کنی؟ آیا تو در دنیا جرمی مرتکب شده‌ای؟ یا دنیا به تو جرم کرده است؟ (76971-76944) کی دنیا تو را سرگردان کرد؟ و در چه زمانی تو را فریب داد؟ آیا با گورهای پدرانت که پوسیده‌اند؟ (تو را فریب داد) یا آرامگاه مادرانت که در زیر خاک آرمیده‌اند؟ آیا با دو دست خویش بیماران را درمان کرده‌ای؟ و آنان را پرستاری کرده و در بسترشان خوابانده‌ای؟ (76993-76972)

(1). اشاره به علم: کریولوژی CRYOLOGY (سرما شناسی) که مولوی در مثنوی معنوی دفتر اول ص 42 نسخه رضانی این حدیث را به شعر در آورده است.

گفت پیغمبر ز سرمای بهار	تن میوشانید یاران! زینهار
ز آنکه با جان شما آن می کند	کان بهاران با درختان می کند
لیک بگریزید از برد خزان	کان کند کو کرد با باغ و رزان

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 657

درخواست شفای آنان را کرده، و از طیبیان داروی آنها را تقاضا کرده‌ای؟ در آن صبحگاهان که داروی تو به حال آنان سودی نداشت، و گریه تو فایده‌ای نکرد، و ترس تو آنان را سودی نرساند، و آنچه می‌خواستی به دست نیاوردی، و با نیروی خود نتوانستی مرگ را از آنان دور کنی. دنیا برای تو حال آنان را مثال زد، و با گورهایشان، گور، خودت را به رخ تو کشید (77034-76994).

2- خویبها و زیبایبهای دنیا:

همانا دنیا سرای راستی برای راست گویان، و خانه تندرستی برای دنیا شناسان، و خانه بی‌نیازی برای توشه گیران، و خانه پند، برای پندآموزان است (77058-77035). دنیا سجده‌گاه دوستان خدا، نمازگاه فرشتگان الهی، فرودگاه وحی خدا، و جایگاه تجارت دوستان خداست، که در آن رحمت خدا را به دست آوردند، و بهشت را سود بردند (77080-77059). چه کسی دنیا را نکوهش می‌کند؟ و جدا شدنش را اعلام داشته، و فریاد زد که ماندگار نیست، و از نابودی خود و اهلش خبر داده است؟ و حال آن که (دنیا) با بلای خود بلاها را نمونه آورد، و با شادمانی خود آنان را به شادمانی رساند (77104-77081). در آغاز شب به سلامت گذشت، اما در صبحگاهان با مصیبتی جانکاه بازگشت، تا مشتاق کند، و تهدید نماید، و بترساند، و هشدار دهد، پس مردمی در بامداد با پشیمانی، دنیا را نکوهش کنند، و مردمی دیگر

در روز قیامت آن را می‌ستایند، دنیا حقائق را به یادشان آورد، یاد آور آن شدند، از رویدادها برایشان حکایت کرد، او را تصدیق کردند، و اندرزشان داد، پند پذیرفتند (77134-77105).

(3132)

حکمت 132

ضرورت یاد مرگ

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: خدا را فرشته‌ای است که هر روز بانگ می‌زند: بزایید برای مردن، و فراهم آورید برای نابود شدن، و بسازید برای ویران گشتن (77152-77135).

(3133)

حکمت 133

اقسام مردم و دنیا

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: دنیا گذرگاه عبور است، نه جای ماندن (77161-77153)، و مردم در آن دو دسته‌اند:

یکی آن که خود را فروخت و به تباهی کشاند، و دیگری آن که خود را خرید و آزاد کرد (77175-77162).

(3134)

حکمت 134

حقوق دوستان

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: دوست، دوست نیست مگر آن که حقوق برادرش را در سه جایگاه نگهبان باشد: در روزگار گرفتاری، آن هنگام که حضور ندارد، و پس از مرگ (77193-77176).

(3135)

حکمت 135

چهار ارزش برتر

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی را که چهار چیز دادند، از چهار چیز محروم نباشد، با دعا از اجابت کردن، با توبه از پذیرفته شدن، با استغفار از آمرزش گناه، با شکرگزاری از فزونی نعمت‌ها (77229-77194).

می‌گوییم: (و این حقیقت مورد تصدیق کتاب الهی است که در مورد دعا گفته است: «مرا بخوانید تا خواسته‌های شما را بپردازم». (قرآن کریم، سوره مؤمن، آیه 60) در مورد استغفار گفته است: «هر آن که به بدی دست یابد یا بر خود ستم روا دارد و از آن پس به درگاه خدا استغفار کند، خدای را آمرزش‌گر و مهربان یابد» (77261-77230). (قرآن کریم، سوره نساء، آیه 110) در مورد سپاس فرموده است: «بی شک اگر سپاس گزارید، بر نعمت می‌افزایم». (قرآن کریم، سوره ابراهیم، آیه 7) و در مورد توبه فرموده است: («تنها توبه را خداوند از کسانی می‌پذیرد که از سر نادانی به کار زشتی دست می‌یابند و تا دیر نشده است باز می‌گردند، تنها چنین کسانی که خداوند در موردشان تجدید نظر می‌کند، که خدا دانا و حکیم است» (77293-77262). (قرآن کریم، سوره نساء، آیه 17)

(3136)

حکمت 136

فلسفه احکام الهی

(اخلاقی، معنوی)

و درود خدا بر او، فرمود: نماز، موجب نزدیکی هر پارسایی به خداست (77300-77294)، و حج جهاد هر ناتوان است (77305-77301). هر چیزی زکاتی دارد، و زکات تن، روزه (77313-77306)، و جهاد زن، نیکو شوهر داری است (77318-77314).

(3137)

حکمت 137

صدقه راه نزول روزی

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: روزی را با صدقه دادن فرود آورید (77324-77319).

(3138)

حکمت 138

نقش یا دانش الهی در انفاق

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: آن که پاداش الهی را باور دارد، در بخشش سخاوتمند است (77332-77325).

(3139)

حکمت 139

تناسب امداد الهی با نیازها

(اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: کمک الهی به اندازه نیاز فرود می آید (77340-77333).

(3140)

حکمت 140

قناعت و بی‌نیازی

(اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: آن که میانه روی کند تهیدست نخواهد شد (77347-77341).

(3141)

حکمت 141

راه آسایش

(اجتماعی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: اندک بودن تعداد زن و فرزند یکی از دو آسایش است (77354-77348).

(3142)

حکمت 142

دوستی‌ها و خردمندی

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: دوستی کردن نیمی از خردمندی است (77360-77355).

(3143)

حکمت 143

غمها و پیری زودرس

(اخلاقی، بهداشت روانی) و درود خدا بر او، فرمود: اندوه خوردن، نیمی از پیری است (77366-77361).

(3144)

حکمت 144

تناسب بردباری با مصیبت‌ها

(اخلاقی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: صبر به اندازه مصیبت فرود آید (77374-77367)، و آن که در مصیبت بی‌تاب بر رانش زند، اجرش نابود می‌گردد (77384-77375).

(3145)

حکمت 145

عبادتهای بی‌حاصل

(اخلاقی، معنوی، عبادی) و درود خدا بر او، فرمود: بسا روزه‌داری که بهره‌ای جز گرسنگی و تشنگی از روزه‌داری خود ندارد (77398-77385)، و بسا شب زنده‌داری که از شب زنده‌داری چیزی جز رنج و بی‌خوابی به دست نیاورد! خوشا خواب زیرکان، و افطارشان (77415-77399)!

(3146)

حکمت 146

ارزش دعا، صدقه و زکات دادن

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: ایمان خود را با صدقه دادن (77421-77416)، و امواتان را با زکات دادن نگاه‌دارید (77425-77422)، و امواج بلا را با دعا از خود برانید (77430-77426).

(3147)

حکمت 147

(علمی، اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: (کمیل بن زیاد می‌گوید: امام دست مرا گرفت، و به سوی قبرستان کوفه برد، آنگاه آه پردردی کشید و فرمود) (77461-77431) ای کمیل بن زیاد! این

قلب‌ها بسان ظرفهایی هستند، که بهترین آنها، فراگیرترین آنهاست، پس آنچه را می‌گویم نگاه‌دار
(77476-77462):

1- اقسام مردم (مردم شناسی)

^{۲۸} مردم سه دسته‌اند، دانشمند الهی، و آموزنده‌ای بر راه رستگاری، و پشه‌های دست خوش باد و طوفان و همیشه سرگردان، که به دنبال هر سر و صدایی می‌روند، و با وزش هر بادی حرکت می‌کنند، نه از روشنایی دانش نور گرفتند، و نه به پناهگاه استواری پناه گرفتند (77505-77477).

2- ارزش‌های والای دانش

---

(1) اشاره به علم: اتنولوژی ETHNOLOGY (قوم شناسی، مردم شناسی) که به شناخت قبائل
گونگون با روانشناسی حاکم بر آنان می‌پردازد.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 661

ای کمیل: دانش بهتر از مال است، زیرا علم، نگهبان تو است، و مال را تو باید نگهبان باشی؛ مال با
بخشش کاستی پذیرد اما علم با بخشش فزونی گیرد، و مقام و شخصیتی که با مال به دست آمده با
نابودی مال، نابود می‌گردد (77531-77506).

ای کمیل بن زیاد! شناخت علم راستین (علم الهی) آیینی است که با آن پاداش داده می‌شود، و انسان در
دوران زندگی با آن خدا را اطاعت می‌کند، و پس از مرگ، نام نیکو به یادگار گذارد. دانش فرمانروا، و
مال فرمانبر است (77558-77532).

3- ارزش دانشمندان

ای کمیل! ثروت اندوزان بی تقوا مرده گرچه به ظاهر زنده‌اند، اما دانشمندان، تا دنیا برقرار است
زنده‌اند، بدن‌هایشان گرچه در زمین پنهان اما یاد آنان در دل‌ها همیشه زنده است (77579-77559).

---

²⁸ (۱) اشاره به علم: اتنولوژی ETHNOLOGY (قوم شناسی، مردم شناسی) که به شناخت قبائل گونگون با روانشناسی حاکم بر آنان می‌پردازد.

4- اقسام دانش پژوهان

بدان که در اینجا (اشاره به سینه مبارک کرد) دانش فراوانی انباشته است، ای کاش کسانی را می‌یافتم که می‌توانستند آن را بیاموزند؟ آری تیز هوشانی می‌یابم اما مورد اعتماد نمی‌باشند، دین را وسیله دنیا قرار داده، و با نعمت‌های خدا بر بندگان، و با برهان‌های الهی بر دوستان خدا فخر می‌فروشند (77613-77580). یا گروهی که تسلیم حاملان حق می‌باشند اما ژرف اندیشی لازم را در شناخت حقیقت ندارند، که با اولین شبهه‌ای، شک و تردید در دلشان ریشه می‌زند؛ پس نه آنها، و نه اینها، سزاوار آموختن دانش‌های فراوان من نمی‌باشند (77636-77614).

یا فرد دیگری که سخت در پی لذت بوده، و اختیار خود را به شهوت داده است، یا آن که در ثروت اندوزی حرص می‌ورزد، هیچ کدام از آنان نمی‌توانند از دین پاسداری کنند، و بیشتر به چهارپایان چرنده شباهت دارند، و چنین است که دانش با مرگ دارندگان دانش می‌میرد (77664-77637).

5- ویژگی‌های رهبران الهی

آری! خداوند! زمین هیچ گاه از حجت الهی خالی نیست، که برای خدا با برهان روشن قیام کند، یا آشکار و شناخته شده، یا بیمناک و پنهان، تا حجت خدا باطل نشود، و نشانه‌هایشان از میان نرود. تعدادشان چقدر؟ و در کجا هستند؟ (77691-77665) به خدا سوگند! که تعدادشان اندک ولی نزد خدا بزرگ مقدارند، که خدا به وسیله آنان حجت‌ها و نشانه‌های خود را نگاه می‌دارد، تا به کسانی که همانندشان هستند بسپارد، و در دل‌های آنان بکارد (77716-77692)، آنان که دانش، نور حقیقت بینی را بر قلبشان تاییده، و روح یقین را دریافته‌اند، که آنچه را خوشگذاران‌ها دشوار می‌شمارند، آسان گرفتند، و با آنچه که ناآگاهان از آن هراس داشتند آنس گرفتند. در دنیا با بدن‌هایی زندگی می‌کنند، که ارواحشان به جهان بالا پیوند خورده است (77745-77717)، آنان جانشینان خدا در زمین، و دعوت کنندگان مردم به دین خدایند. آه، آه، چه سخت اشتیاق دیدارشان را دارم! کمیل! هر گاه خواستی باز گرد (77764-77746).

(3148)

نقش سخن در شناخت انسان (رفتار شناسی)

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: انسان زیر زبان خود پنهان است (77771-77765) 29.

(1) مولوی:

آدمی مخفی است در زیر زبان این زبان پرده است بر درگاه جان

سعدی:

تا مرد سخن نگفته باشد علم و هنرش نهفته باشد.

«گلستان»

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 663

(3149)

حکمت 149

ضرورت خودشناسی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: نابود شد کسی که ارزش خود را ندانست (77779-77772).

(3150)

حکمت 150

29 (1) مولوی: آدمی مخفی است در زیر زبان این زبان پرده است بر درگاه جان سعدی: تا مرد سخن نگفته باشد علم و هنرش نهفته باشد. «گلستان»

(اخلاقی، اجتماعی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: (مردی از امام در خواست اندرز کرد.) (77786-77780) از کسانی مباش که بدون عمل صالح به آخرت امیدوار است، و توبه را با آرزوهای دراز به تأخیر می‌اندازد، در دنیا چونان زاهدان، سخن می‌گویند، اما در رفتار همانند دنیا پرستان است، اگر^{۳۰} نعمت‌ها به او برسد سیر نمی‌شود، و در محرومیت قناعت ندارد (77819-77787)، از آنچه به او رسید شکر گزار نیست، و از آنچه مانده زیاده طلب است.

دیگران را پرهیز می‌دهد اما خود پروا ندارد؛ به فرمانبرداری امر می‌کند اما خود فرمان نمی‌برد، نیکوکاران را دوست دارد، اما رفتارشان را ندارد؛ گناهکاران را دشمن دارد اما خود یکی از گناهکاران است، و با گناهان فراوان مرگ را دوست نمی‌دارد، اما در آنچه که مرگ را ناخوشایند ساخت پافشاری دارد (77861-77820)، اگر بیمار شود پشیمان می‌شود، و اگر تندرست باشد سرگرم خوشگذرانی‌هاست؛ در سلامت مغرور و در گرفتاری نا امید است؛ اگر مصیبتی به او رسد به زاری خدا را می‌خواند. اگر به گشایش دست یافت مغرورانه از خدا روی بر می‌گرداند، نفس به نیروی گمان ناروا، بر او چیرگی دارد، و او با قدرت یقین بر نفس چیره نمی‌گردد (77901-77862).

برای دیگران که گناهی کمتر از او دارند نگران، و بیش از آنچه که عمل کرده امیدوار است. اگر بی‌نیاز گردد مست و مغرور شود، و اگر تهیدست گردد، مأیوس و سست شود (77924-77902). چون کار کند در آن کوتاهی ورزد، و چون چیزی خواهد زیاده روی نماید، چون در برابر شهوت قرار گیرد گناه را بر گزیده، توبه را به تأخیر اندازد، و چون رنجی به او رسد از راه ملت اسلام دوری گزیند (77948-77925)، عبرت آموزی را طرح می‌کند اما خود عبرت نمی‌گیرد؛ در پند دادن مبالغه می‌کند اما خود پند پذیر نمی‌باشد.

سخن بسیار می‌گوید، اما کردار خوب او اندک است! برای دنیای زودگذر تلاش و رقابت دارد اما برای آخرت جاویدان آسان می‌گذرد؛ سود را زیان، و زیان را سود می‌پندارد؛ از مرگ هراسناک است اما فرصت را از دست می‌دهد (77986-77949)؛ گناه دیگری را بزرگ می‌شمارد، اما گناهان بزرگ خود را کوچک می‌پندارد، طاعت دیگران را کوچک و طاعت خود را بزرگ می‌داند؛ مردم را سرزنش می‌کند،

³⁰ (۱) ناصر خسرو علوی: \s\i در فعل، منافقی و بی‌باک\z در قول، حکیمی و خردمند. z\ E\ E.

اما خود را نکوهش نکرده با خود ریاکارانه بر خورد می کند (78012-77987)؛ خوشگذرانی با سرمایه داران را بیشتر از یاد خدا با مستمندان دوست دارد، به نفع خود بر زیان دیگران حکم می کند اما هرگز به نفع دیگران بر زیان خود حکم نخواهد کرد، دیگران را هدایت اما خود را گمراه می کند، دیگران از او اطاعت می کنند، و او مخالفت می ورزد، حق خود را به تمام می گیرد اما حق دیگران را به کمال نمی دهد، از غیر خدا می ترسد، اما از پروردگار خود نمی ترسد (78056-78013)!

می گویم: (اگر در نهج البلاغه جز این حکمت وجود نداشت، همین یک حکمت برای اندرز دادن کافی بود این سخن، حکمتی رسا، و عامل بینایی انسان آگاه، و عبرت آموز صاحب اندیشه است)

(78057-78082)

---

(1) ناصر خسرو علوی:

در فعل، منافقی و بی باک

در قول، حکیمی و خردمند.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 665

(3151)

حکمت 151

ضرورت آینده نگری

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: هر کس را پایانی است، تلخ یا شیرین (78091-78083).

(3152)

حکمت 152

توجه به فنا پذیری

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: آنچه روی می آورد، باز می گردد، و چیزی که باز گردد گویی هرگز نبوده است (78103-78092)!

(3153)

حکمت 153

صبر و پیروزی

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: انسان شکیبیا، پیروزی را از دست نمی دهد، هر چند زمان آن طولانی شود (78115-78104).

(3154)

حکمت 154

اهمیت نیتها

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: آن کس که از کار مردمی خشنود باشد، چونان کسی است که همراه آنان بوده و هر کس که به باطلی روی آورد، دو گناه بر عهده او باشد، گناه کردار باطل، و گناه خشنودی به کار باطل (78138-78116).

(3155)

حکمت 155

ضرورت پایبندی به عهد و پیمان

(اخلاق اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: عهد و پیمان‌ها را پاس دارید به خصوص با وفاداران
(78145-78139).^{۳۱}

(3156)

حکمت 156

ضرورت خدا شناسی و اطاعت

(اخلاقی، عبادی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: خدای را اطاعت کنید که در نشناختن پروردگار
عذری ندارید (78154-78146).

(3157)

حکمت 157

فراهم بودن راه‌های هدایت

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: اگر چشم بینا داشته باشید، حقیقت را نشانتان داده‌اند، اگر
هدایت می‌طلبید شما را هدایت کردند، اگر گوش شنوا دارید، حق را به گوشتان خواندند (78170-
78155).

(3158)

حکمت 158

روش برخورد با دوستان بد

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: برادرت را با احسانی که در حق او می‌کنی سرزنش کن، و
شر او را با بخشش باز گردان (78182-78171).

---

³¹ (۱) پس از پیروزی در جنگ جمل، وقتی اسیران جنگ با امام بیعت می‌کردند خطاب به مروان بن حکم فرمود.

(3159)

حکمت 159

پرهیز از مواضع اتهام

(اخلاق اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی که خود را در جایگاه تهمت قرار داد، نباید جز خود را نکوهش کند (78196-78183)!

(3160)

حکمت 160

قدرت و زورگویی

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: هر کس قدرت به دست آورد، زورگویی دارد (78202-78197).

(3161)

حکمت 161

ارزش مشورت و پرهیز از خودمحوری

(اخلاقی، سیاسی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: هر کس خود رأی شد به هلاکت رسید (78209-78203)، و هر کس با دیگران مشورت کرد، در عقل‌های آنان شریک شد (78216-78210).

(3162)

حکمت 162

ضرورت راز داری

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: آن کس که راز خود را پنهان دارد، اختیار آن در دست اوست (78225-78217).

(3163)

حکمت 163

فقر و نابودی

(اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: فقر مرگ بزرگ است (78231-78226)!

(3164)

حکمت 164

روش بر خورد با متجاوزان

(اخلاقی، سیاسی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: رعایت حق کسی که او حقش را محترم نمی‌شمارد نوعی بردگی است (78243-78232).

---

(1) پس از پیروزی در جنگ جمل، وقتی اسیران جنگ با امام بیعت می‌کردند خطاب به مروان بن حکم فرمود.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 667

(3165)

حکمت 165

پرهیز از نافرمانی خدا

(اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: هیچ اطاعتی از مخلوق، در نافرمانی پروردگار روا نیست (78252-78244)!

(3166)

حکمت 166

پرهیز از تجاوز به حقوق دیگران

(اخلاق اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: مرد را سرزنش نکنند که چرا حقش را با تأخیر می‌گیرد، بلکه سرزنش در آنجاست که آنچه حقش نیست بگیرد (78267-78253).^{۳۲}

(3167)

حکمت 167

خود پسندی و محرومیت‌ها

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: خود پسندی مانع فزونی است (78273-78268).

(3168)

حکمت 168

توجه به فنا پذیری دنیا

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: آخرت نزدیک، و زمان ماندن در دنیا اندک است (78281-78274).

(3169)

---

³² (۱) شخصی از امام علیه السلام پرسید: چرا حق خود «امامت» را دیر طلب کردی؟ این پاسخ را داد.

حکمت 169

آینده نگری

(اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: صبحگاهان برای آن که دو چشم بینا دارد روشن است (78282-78289).

(3170)

حکمت 170

ضرورت ترک گناه

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: ترک گناه آسان تر از در خواست توبه است (78290-78298).

(3171)

حکمت 171

ره آورد شوم حرام خواری

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: بسا لقمه‌ای گلوگیر که از لقمه‌های فراوانی محروم می‌کند (78299-78306).

(3172)

حکمت 172

نادانی و دشمنی‌ها

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: مردم دشمن چیزهایی هستند که نمی‌دانند (78313-78307).

(3173)

حکمت 173

ارزش مشورت‌ها

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: آن کس که از افکار و آراء گوناگون استقبال کند، صحیح را از خطا خوب شناسد (78323-78314).

(3174)

حکمت 174

ارزش خشم در راه خدا

(اخلاق سیاسی، عقیدتی) و درود خدا بر او، فرمود: آن کس که دندان خشم در راه خدا بر هم فشارد، بر کشتن باطل گرایان، توانمند گردد (78336-78324).

(3175)

حکمت 175

راه درمان ترس

(اخلاقی، علمی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: هنگامی که از چیزی می‌ترسی، خود را در آن بیفکن، زیرا گاهی ترسیدن از چیزی، از خود آن سخت‌تر است (78351-78337).

(3176)

حکمت 176

ابزار ریاست (بردباری فراوان)

(اخلاقی، مدیریتی) و درود خدا بر او، فرمود: بردباری و تحمل سختی‌ها، ابزار ریاست است (78358-78352).

(3177)

حکمت 177

روش برخورد با بدان

(اخلاق اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: بدکار را با پاداش دادن به نیکوکار آزار ده (78365-78359)!

(3178)

حکمت 178

روش نابود کردن بدی‌ها

(اخلاقی، سیاسی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: بدی را از سینه دیگران، با کندن آن از سینه خود، ریشه کن نما (78376-78366)!

(3179)

حکمت 179

لجاجت و سستی اراده

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: لجاجت تدبیر را سست می‌کند (78382-78377).

(3180)

حکمت 180

طمع ورزی و بردگی

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: طمع ورزی، بردگی همیشگی است (78388-78383).

---

(1) شخصی از امام علیه السلام پرسید: چرا حق خود «امامت» را دیر طلب کردی؟ این پاسخ را داد.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 669

(3181)

حکمت 181

ارزش دورانیشی و پرهیز از کوتاهی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: حاصل کوتاهی، پشیمانی، و حاصل دورانیشی، سلامت است (78398-78389).

(3182)

حکمت 182

شناخت جایگاه سخن و سکوت

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: آنجا که باید سخن درست گفت، در خاموشی خیری نیست، چنانکه در سخن نا آگاهانه نیز خیری نخواهد بود (78414-78399).

(3183)

حکمت 183

باطل گرایی و اختلاف

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: دو دعوت به اختلاف نرسد جز این که یکی باطل باشد
(78424-78415)!

(3184)

حکمت 184

ویژگی‌های اعتقادی امام علیه السلام

(اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: از روزی که حق برای من نمایان شد، هرگز دچار تردید نشدم
(78433-78425)!

(3185)

حکمت 185

ویژگی‌های اعتقادی امام علی علیه السلام

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: هرگز دروغ نگفتم و به من دروغ نگفتند، و هرگز گمراه نشدم، و
کسی به وسیله من گمراه نشده است (78448-78434).

(3186)

حکمت 186

آینده سخت ستمکاران

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: آغاز کننده ستم، در قیامت انگشت به دندان می‌گزد
(78456-78449).

(3187)

حکمت 187

ضرورت یاد قیامت

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: کوچ کردن نزدیک است (78461-78457)!

(3188)

حکمت 188

ضرورت حق گرایی

(اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: هر کس که با حق در آویزد نابود می‌گردد (78469-78462).

(3189)

حکمت 189

ارزش صبر و خطر بی‌تابی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی را که شکیبایی نجات ندهد، بی‌تابی او را هلاک گرداند (78478-78470).

(3190)

حکمت 190

معیار امامت؟

(اعتقادی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: شگفتا! آیا معیار خلافت، صحابی پیامبر بودن است؟ اما صحابی بودن و خویشاوندی ملاک نیست؟ (78489-78479).

(از امام شعری در همین مسئله نقل شد که به ابا بکر فرمود) اگر ادعا می‌کنی با شورای مسلمین به خلافت رسیدی، چه شورایی بود که رأی دهندگان حضور نداشتند؟ و اگر خویشاوندی را حجت می‌آوری، دیگران از تو به پیامبر نزدیک‌تر و سزاوارترند (78519-78490)^{۳۳}.

(3191)

حکمت 191

مشکلات دنیا

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: همانا انسان در دنیا تخته نشان تیرهای مرگ، و ثروتی است دستخوش تاراج مصیبت‌ها: با هر جرعه نوشیدنی، گلو رفتنی، و در هر لقمه‌ای، گلوگیر شدنی است (78544-78520)، و بنده نعمتی به دست نیاورد جز آن که نعمتی از دست بدهد، و روزی به عمرش افزوده نمی‌گردد جز با کم شدن روزی دیگر (78563-78545)! پس ما یاران مرگیم، و جان‌های ما هدف نابودی‌ها، پس چگونه به ماندن جاودانه امیدوار باشیم؟. در حالی که گذشت شب و روز بنایی را بالا نبرده جز آن که آن را ویران کرده، و به اطراف پراکند (78595-78564)!

---

(1) ابا بکر قبل از به دست گرفتن حکومت، خویشاوندی خود با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را مطرح می‌کرد، و پس از حاکم شدن، به بیعت مردم اشاره می‌کرد که امام به هر دو ادعای او پاسخ داد.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 671

(3192)

حکمت 192

پرهیز از زراندوزی

---

³³ (۱) ابا بکر قبل از به دست گرفتن حکومت، خویشاوندی خود با رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را مطرح می‌کرد، و پس از حاکم شدن، به بیعت مردم اشاره می‌کرد که امام به هر دو ادعای او پاسخ داد.

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: ای فرزند آدم، آنچه را که بیش از نیاز خود فراهم کنی، برای دیگران اندوخته‌ای (78609-78596).

(3193)

حکمت 193

راه به کار گرفتن قلب

(اخلاقی، علمی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: دل‌ها را روی آوردن و پشت کردنی است، پس دل‌ها را آنگاه به کار وادارید که خواهشی دارند و روی آوردنی، زیرا اگر دل را به اجبار به کاری واداری کور می‌گردد (78630-78610).

(3194)

حکمت 194

ضرورت پرهیز از خشم و انتقام

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: چون خشم گیرم، کی آن را فرو نشانم؟ در آن زمان که قدرت انتقام ندارم، که به من بگویند. «اگر صبر کنی بهتر است» یا آنگاه که قدرت انتقام دارم؟ که به من بگویند: «اگر عفو کنی خوب است» (78656-78631).

(3195)

حکمت 195

پرهیز از بخل ورزی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: (در سر راه از کنار مزبله‌ای عبور می‌کرد). این همان است که بخیلان به آن بخل می‌ورزند! (و در روایت دیگری نقل شد که) (78657-78677) این چیزی است که دیروز بر سر آن رقابت می‌کردید (78678-78683)!

(3196)

حکمت 196

عبرت آموزی از إتلاف اموال

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: مالی که نابودی آن تو را پند می‌دهد، از دست نرفته است (78684-78692).

(3197)

حکمت 197

روش درمان روح (روانشناسی بالینی)

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: این دل‌ها همانند تن‌ها خسته می‌شوند، برای نشاط آن به سخنان تازه حکیمانه روی بیاورید (78706-78693).

(3198)

حکمت 198

ضرورت حکومت

(اعتقادی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: (وقتی شنید که خوارج می‌گویند، حکومت فقط از آن خداست.) سخن حقی است که از آن اراده باطل دارند (78722-78707).

(3199)

حکمت 199

نکوهش اوباش (انسان‌های شرور)

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: (در تعریف جمع اوباش، فرمود) آنان چون گرد هم آیند پیروز شوند، و چون پراکنده شوند شناخته نگردند.³⁴ (و گفته شد که امام فرمود) (78723-78743) آنان چون گرد هم آیند زیان رسانند، و چون پراکنده شوند سود دهند. (از امام پرسیدند: چون اوباش گرد هم آیند زیان رسانند را دانستیم، اما چه سودی در پراکندگی آنان است، فرمود) (78761-78744) صاحبان کسب و کار، و پیشه‌وران به کارهای خود باز می‌گردند، و مردم از تلاش آنان سود برند، بنا به ساختن ساختمان، و بافنده به کارگاه بافندگی، و نانوا به نانوايي روی می‌آورد (78781-78762).

(3200)

حکمت 200

نکوهش انسان‌های شرور

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: (جنایتکاری را حضور امام آوردند، که جمعی اوباش همراه او بودند.) مبارک مباد، چهره‌هایی که جز به هنگام زشتی‌ها دیده نمی‌شوند (78800-78782).

(3201)

حکمت 201

امدادهای الهی و حفظ انسان

---

³⁴ (۱) نفی: اوانتوریسم AVENTURI SIM (ماجرا جویی) کسانی که بدون رعایت مسائل اخلاقی و سیاسی حاکم بر جامعه دست به اعمالی می‌زنند که نارواست.

(اعتقادی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: با هر انسانی دو فرشته است که او را حفظ می‌کنند، و چون تقدیر الهی فرا رسد، تنهایش می‌گذارند (78816-78801)، که همانا زمان عمر انسان، سپری نگهدارنده است (78821-78817).

---

(1) نفی: اوانتوریسم AVENTURISM (ماجرا جویی) کسانیکه بدون رعایت مسائل اخلاقی و سیاسی حاکم بر جامعه دست به اعمالی می‌زنند که نارواست.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 673

(3202)

حکمت 202

واقع نگری در مسائل سیاسی

(سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: (طلحه و زبیر خدمت امام آمدند و گفتند با تو بیعت کردیم که ما در حکومت شریک تو باشیم، فرمود) (78838-78822) نه هرگز! بلکه شما در نیرو بخشیدن، و یاری خواستن شرکت دارید، و دو یاورید به هنگام ناتوانی و درماندگی در سختی‌ها (78852-78839).

(3203)

حکمت 203

یاد مرگ و پرهیزکاری

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: ای مردم! از خدایی بترسید که اگر سخنی گویند می‌شنود، و اگر پنهان دارید می‌داند (78867-78853)، و برای مرگی آماده باشید، که اگر از آن فرار کنید شما را می‌یابد، و اگر بر جای خود بمانید شما را می‌گیرد، و اگر فراموشش کنید شما را از یاد نبرد (78883-78868).

(3204)

حکمت 204

بی توجهی به سپاسگذاری مردم

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: ناسپاسی مردم تو را از کار نیکو باز ندارد، زیرا هستند کسانی، بی آن که از تو سودی برند تو را می ستایند (78902-78884)، چه بسا ستایش اندک آنان برای تو، سودمندتر از ناسپاسی ناسپاسان باشد. (و خداوند نیکوکاران را دوست دارد)

(78916-78903) (3205)

حکمت 205

گنجایش نامحدود ظرف علم

(علمی) و درود خدا بر او، فرمود: هر ظرفی با ریختن چیزی در آن پر می شود جز ظرف دانش که هر چه در آن جای دهی، وسعتش بیشتر می شود (78931-78917).

(3206)

حکمت 206

ره آورد حلم و بردباری

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: نخستین پاداش بردبار از بردباری اش آن که مردم در برابر نادان، پشتیبان او خواهند بود (78944-78932).

(3207)

حکمت 207

ارزش همانند شدن با خوبان

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: اگر بردبار نیستی، خود را به بردباری بنمای، زیرا اندک است کسی که خود را همانند مردمی کند و از جمله آنان به حساب نیاید (78962-78945).

(3208)

حکمت 208

مراحل خودسازی

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی که از خود حساب نکشد، سود می برد، و آن که از خود غفلت کند زیان می بیند (78974-78963)، و کسی که از خدا بترسد ایمن باشد، و کسی که عبرت آموزد آگاهی یابد، و آن که آگاهی یابد می فهمد، و آن که بفهمد دانش آموخته است (78990-78975)!

(3209)

حکمت 209

خبر از ظهور حضرت مهدی علیه السلام

(اعتقادی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: دنیا پس از سرکشی، به ما روی می کند، چونان شتر ماده بد خو که به بچه خود مهربان گردد. (سپس این آیه را خواند) «و اراده کردیم که بر مستضعفین زمین، منت گذارده آنان را امامان و وارثان حکومت‌ها گردانیم»

(79021-78991) (3210)

حکمت 210

الگوهای پرهیزکاری

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: از خدا بترسید، ترسیدن انسان وارسته‌ای که دامن به کمر زده و خود را آماده کرده، و در بهره بردن از فرصت‌ها کوشیده،

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 675

و هراسان در اطاعت خدا تلاش کرده، و در دنیای زودگذر، و پایان زندگی و عاقبت کار، بدرستی اندیشیده است (79052 - 79022)!

(3211)

حکمت 211

ارزش‌های اخلاقی

(اخلاقی، اجتماعی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: بخشندگی، نگاه‌دارنده آبروست (79058 - 79053)، و شکیبایی دهان بن بی‌خردان (79062 - 79059)، و عفو زکات پیروزی (79066 - 79063)، و دوری کردن، کیفر خیانتکار (79071 - 79067)، و مشورت چشم هدایت است (79075 - 79072).

و آن کس که با رأی خود احساس بی‌نیازی کند به کام خطرها افتد (79081 - 79076)، شکیبایی با مصیبت‌های شب و روز پیکار کند (79085 - 79082)، و بی‌تابی، زمان را در نابودی انسان یاری دهد (79090 - 79086)، و برترین بی‌نیازی ترک آرزوهاست (79095 - 79091)، و چه بسا عقل که اسیر فرمانروایی هوس است (79103 - 79096)، حفظ و به کارگیری تجربه رمز پیروزی است (79108 - 79104)، و دوستی نوعی خویشاوندی به دست آمده است (79112 - 79109)، و به آن کس که به ستوه آمده و توان تحمل ندارد اعتماد نکن (79116 - 79113).

(3212)

حکمت 212

خودپسندی آفت عقل

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: خودپسندی یکی از حسودان عقل است (79125-79117).

(3213)

حکمت 213

تحمل مشکلات و خشنودی

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: چشم از سختی خوار و خاشاک و رنج‌ها فرو بند تا همواره خشنود باشی (79135-79126).

(3214)

حکمت 214

نرمخویی و کامیابی

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی که درخت شخصیت او نرم و بی‌عیب باشد، شاخ و برگش فراوان است (79143-79136).

(3215)

حکمت 215

اختلاف آفت اندیشه

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: اختلاف نابود کننده اندیشه است (79149-79144).

(3216)

حکمت 216

قدرت و تجاوزکاری

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی که به نوایی رسید تجاوزکار شد (79155-79150).

(3217)

حکمت 217

دگرگونی روزگار و شناخت انسانها

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: در دگرگونی روزگار، گوهر شخصیت مردان شناخته می شود (79164-79156)^{۳۵}.

(3218)

حکمت 218

حسادت آفت دوستی

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: حسادت بر دوست، از آفات دوستی است (79172-79165).

(3219)

حکمت 219

آرزوها آفت اندیشه

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: قربانگاه اندیشه‌ها، زیر برق آرزوهاست (79181-79173).

(3220)

حکمت 220

---

³⁵ (۱) رودکی: sl i اندر بلای سخت پدید آید\z فضل و بزرگ مردی و سالاری. z l B E

عدالت در قضاوت

(اخلاقی، قضایی) و درود خدا بر او، فرمود: داوری با گمان بر افراد مورد اطمینان، دور از عدالت است (79191-79182).

(3221)

حکمت 221

آینده دردناک ستمکاران

(اخلاقی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: بدترین توشه برای قیامت، ستم بر بندگان است (79201-79192).

(3222)

حکمت 222

بی توجهی به بدی بدکاران

(اخلاقی، اجتماعی)

---

(1) رودکی:

فضل و بزرگ مردی و سالاری.

اندر بلای سخت پدید آید

و درود خدا بر او، فرمود: خود را به بی خبری نمایاندن از بهترین کارهای بزرگواران است (79211-79202).^{۳۶}

نهج البلاغة / ترجمه دشتی ؛ ص 677

(322)

حکمت 223

حیاء و عیب پوشی

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: آن کس که لباس حیاء بپوشد، کسی عیب او را نبیند (79222-79212).

(3224)

حکمت 224

برخی از ارزش‌های اخلاقی

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: با سکوت بسیار، وقار انسان بیشتر شود (79229-79223)، و با انصاف بودن، دوستان را فراوان کند (79233-79230)، و با بخشش، قدر و منزلت انسان بالا رود (79237-79234)، و با فروتنی، نعمت کامل شود (79241-79238)، و با پرداخت هزینه‌ها، بزرگی و سروری ثابت گردد (79246-79242)، و روش عادلانه، مخالفان را درهم شکند (79251-79247)، و با شکیبایی در برابر بی‌خرد، یاران انسان زیاد گردند (79258-79252).

(3225)

---

³⁶ شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغة / ترجمه دشتی، جلد ۱، مشهور - ایران ؛ قم، چاپ: اول، ۱۳۷۹ ش.

حکمت 225

حسادت و بیماری

(اخلاقی، بهداشتی) و درود خدا بر او، فرمود: شگفتا که حسودان از سلامتی خود غافل مانده‌اند
(79267-79259)!!

(3226)

حکمت 226

طمع‌ورزی و خواری

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: طمعکاری همواره زبون و خوار است (79274-79268).

(3227)

حکمت 227

ارکان ایمان

(اعتقادی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: (از ایمان پرسیدند).

ایمان، بر شناخت با قلب، اقرار با زبان، و عمل با اعضاء و جوارح استوار است (79288-79275).

(3228)

حکمت 228

ارزش‌ها و ضد ارزش‌ها

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: کسی که از دنیا اندوهناک می‌باشد، از قضاء الهی خشمناک
است (79301-79289)، و آن کس که از مصیبت وارد شده شکوه کند از خدا شکایت کرده (79312-79301).

(79302)، و کسی که نزد توانگری رفته و به خاطر سرمایه‌اش برابر او فروتنی کند، دو سوم دین خود را از دست داده است (79322-79313)؛ و آن کس که قرآن بخواند و وارد آتش جهنم شود حتما از کسانی است که آیات الهی را بازیچه قرار داده است (79336-79323)، و آن کس که قلب او با دنیا پرستی پیوند خورد، همواره جانش گرفتار سه مشکل است، اندوهی رها نشدنی، حرصی جدا نشدنی، و آرزویی نیافتنی (79357-79337).

(3229)

حکمت 229

ارزش قناعت و خوش خلقی

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: آدمی را قناعت برای دولتمندی، و خوش خلقی برای فراوانی نعمت‌ها کافی است (79367-79358).

(از امام سؤال شد تفسیر آیه، **فلنحیینه حیاة طیبة** چیست؟ فرمود) آن زندگی با قناعت است (79451-79424) ۳۷.

(3230)

حکمت 230

راه به دست آوردن روزی

(اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: با آن کس که روزی به او روی آورده شراکت کنید، که او توانگری را

(1) سعدی می‌گوید:

³⁷ (۱) سعدی می‌گوید: «قناعت توانگر کند مرد را» خبر کن حریص جهانگرد را **zI E E**

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 679

سزاوارتر، و روی آمدن روزگار خوش را شایسته تر است (79380 – 79396).

(3231)

حکمت 231

تعریف عدل و احسان

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: در تفسیر آیه 90 سوره نحل «خدا به عدل و احسان فرمان می دهد» فرمود) عدل، همان انصاف، و احسان، همان بخشش است (79413 – 79397).

(3232)

حکمت 232

ره آورد انفاق

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: آن کس که با دست کوتاه ببخشد، از دستی بلند پاداش گیرد (79423 – 79414).

می گویم: (معنی سخن این است که آنچه انسان از اموال خود در راه خیر و نیکی انفاق می کند، هر چند کم باشد، خداوند پاداش او را بسیار می دهد (79451 – 79424)، و منظور از «دو دست» در اینجا دو نعمت است، که امام علیه السلام بین نعمت پروردگار، و نعمت از ناحیه انسان، را با کوتاهی و بلندی فرق گذاشته است که نعمت و بخشش از ناحیه بنده را کوتاه، و از ناحیه خداوند را بلند قرار داده است

(79476-79452)، بدان جهت که نعمت خدا همیشگی و چند برابر نعمت مخلوق است، چرا که نعمت خداوند اصل و اساس تمام نعمتها است، بنا بر این تمام نعمتها به نعمتهای خدا باز می‌گردد، و از آن سرچشمه می‌گیرد (79500-79477).

(3233)

حکمت 233

پرهیز از آغازگری در مبارزه

(اخلاق اجتماعی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: (به فرزندش امام مجتبی علیه السلام فرمود) کسی را به پیکار دعوت نکن، اما اگر تو را به نبرد خواندند بپذیر، زیرا آغازگر پیکار تجاوزکار، و تجاوزکار شکست خورده است (79522-79501).

(3234)

حکمت 234

تفاوت اخلاقی مردان و زنان

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: برخی از نیکوترین خلق و خوی زنان، زشت‌ترین اخلاق مردان است، مانند، تکبر، ترس، بخل، هر گاه زنی متکبر باشد، بیگانه را به حریم خود راه نمی‌دهد، و اگر بخیل باشد اموال خود و شوهرش را حفظ می‌کند، و چون ترسان باشد از هر چیزی که به آبروی او زیان رساند فاصله می‌گیرد (79563-79523).³⁸

(3235)

حکمت 235

---

³⁸ (۱) نقد نسبی بودن اخلاق در زندگی (رلاتیویسم) (RELATIVISM) «نسبیت» گر چه در اینجا امام (ع) به نسبی بودن برخی از ارزش‌های اخلاقی بین زن و مرد اشاره فرمود، و این ارتباطی به نسبی بودن اخلاق ندارد.

نشانه خردمندی

(اخلاقی) و درود خدا بر او، فرمود: (به امام گفتند، عاقل را به ما بشناسان، پاسخ داد:) خردمند آن است که هر چیزی را در جای خود می‌نهد. (گفتند پس جاهل را تعریف کن فرمود) با معرفی خردمند، جاهل را نیز شناساندم (79583-79564).

(یعنی جاهل کسی که هر چیزی را در جای خود نمی‌گذارد، بنا بر این با ترک معرفی مجدد، جاهل را شناساند)

(79640-79632) (3236)

حکمت 236

زشتی دنیای حرام

(اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: به خدا سوگند! این دنیای شما که به انواع حرام آلوده است، در دیده من از استخوان خوکی که در دست بیماری جذامی باشد، پست تر است (79620-79605)!

(3237)

حکمت 237

اقسام عبادت

(عبادی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: گروهی خدا را به امید بخشش پرستش کردند، که این پرستش بازرگانان است (79631-79621)، و گروهی او را از روی ترس عبادت کردند که این عبادت بردگان است (79640-79632)، و گروهی خدا را از روی سپاسگزاری پرستیدند و این پرستش آزادگان است (79649-79641).

(3238)

مشکلات تشکیل خانواده

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: زن و زندگی، همه‌اش زحمت و دردسر است و زحمت
بارتر اینکه چاره‌ای جز بودن با او نیست (79663-79650) ۳۹.

(1) نقد نسبی بودن اخلاق در زندگی (رلاتیویسم RELATIVISM) «نسبیت» گر چه در اینجا امام (ع)
به نسبی بودن برخی از ارزش‌های اخلاقی بین زن و مرد اشاره فرمود، و این ارتباطی به نسبی بودن
اخلاق ندارد.

(2) ضرب المثل است چنان که در فارسی می‌گویند: «زن و فرزند دردسر است و بی دردسر هم نمی‌شود
زندگی کرد»، یعنی ازدواج مسئولیت آور است، اگر می‌خواهی آزاد باشی، تشکیل خانواده نده.

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 681

(3239)

حکمت 239

زشتی سستی و سخن چینی

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: هر کس تن به سستی دهد، حقوق را پایمال کند، و هر کس
سخن چین را پیروی کند دوستی را به نابودی کشاند (79677-79664).

(3240)

حکمت 240

³⁹ (۲) ضرب المثل است چنان که در فارسی می‌گویند: «زن و فرزند دردسر است و بی دردسر هم نمی‌شود زندگی کرد»، یعنی ازدواج مسئولیت
آور است، اگر می‌خواهی آزاد باشی، تشکیل خانواده نده.

غصب و ویرانی

(اقتصادی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: سنگ غصبی در بنای خانه، مایه ویران شدن آن است (79687-79678).

(این سخن از رسول خدا نقل شده است، و اینکه سخن پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و علی علیه السلام شبیه یکدیگرند جای شگفتی نیست برای اینکه هر دو از یک جا سر چشمه گرفته و در دو ظرف ریخته شده است) (79710-79688).

(3241)

حکمت 241

آینده دردناک ستمکاران

(سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: روزی که ستمدیده از ستمکار انتقام کشد، سخت تر از روزی است که ستمکار بر او ستم روا می‌داشت (79723-79711).

(3242)

حکمت 242

ارزش ترس از خداوند

(اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: از خدا بترس هر چند اندک، و میان خود و خدا پرده‌ای قرار ده هر چند نازک (79743-79724)!

(3243)

حکمت 243

روش صحیح پاسخگویی

(علمی) و درود خدا بر او، فرمود: هر گاه پاسخ‌ها همانند و زیاد شد، پاسخ درست پنهان گردد (79751-79744).

(3244)

حکمت 244

مسئولیت نعمت‌های الهی

(اعتقادی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: خدا را در هر نعمتی حقی است، هر کس آن را پردازد، فزونی یابد، و آن کس که پردازد و کوتاهی کند، در خطر نابودی قرار گیرد (79771-79752).

(3245)

حکمت 245

کاستی قدرت و کنترل شهوت

(اخلاقی، علمی) و درود خدا بر او، فرمود: هنگامی که توانایی فزونی یابد، شهوت کاستی گیرد (79779-79772).

(3246)

حکمت 246

هشدار از پشت کردن نعمت‌ها

(معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: از فرار نعمت‌ها پرهیزید، زیرا هر گریخته‌ای باز نمی‌گردد (79789-79780).

(3247)

حکمت 247

ره آورد سخاوت

(اقتصادی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: بخشش بیش از خویشاوندی محبت آورد (79796-79790).

(3248)

حکمت 248

تقویت خوشبینی‌ها

(اخلاق اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: چون کسی به تو گمان نیک برد، خوشبینی او را تصدیق کن (79797-79805).

(3249)

حکمت 249

بهترین عمل‌ها

(اخلاقی، تربیتی) و درود خدا بر او، فرمود: بهترین کارها آن است که با ناخشنودی در انجام آن بکوشی (79806-79814).

(3250)

حکمت 250

خداشناسی در حوادث روزگار

(اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: خدا را از سست شدن اراده‌های قوی، گشوده شدن گره‌های دشوار، و درهم شکسته شدن تصمیم‌ها، شناختم (79825-79815) ۴۰.

(3251)

حکمت 251

تلخی‌های و شیرینی‌های دنیا و آخرت

(اخلاقی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: تلخکامی دنیا، شیرینی آخرت، و شیرینی دنیای حرام، تلخی آخرت است (79840-79829).

(3252)

حکمت 252

فلسفه احکام الهی

(اخلاقی، اجتماعی، اعتقادی)

---

(1) امام باقر علیه السلام فرمود: مردی از امام سؤال کرد که ای امیر مؤمنان با چه چیز خدا را شناختی؟
آن حضرت جواب داد:

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 683

و درود خدا بر او، فرمود: خدا «ایمان» را برای پاکسازی دل از شرک (79849-79841)، و «نماز» را برای پاک بودن از کبر و خودپسندی (79854-79850)، و «زکات» را عامل فزونی روزی (79858-79855)، و «روزه» را برای آزمودن اخلاص بندگان (79863-79859)، و «حج» را برای نزدیکی و

---

⁴⁰ (۱) امام باقر علیه السلام فرمود: مردی از امام سؤال کرد که ای امیر مؤمنان با چه چیز خدا را شناختی؟ آن حضرت جواب داد:

همبستگی مسلمانان (79864-79867)، و «جهاد» را برای عزت اسلام (79871-79868)، و «امر به معروف» را برای اصلاح توده‌های ناآگاه (79876-79872)، و «نهی از منکر» را برای بازداشتن بی‌خردان (79882-79877) از زشتی‌ها، «صله رحم» را برای فراوانی خویشاوندان (79887-79883)، و «قصاص» را برای پاسداری از خون‌ها (79891-79888)، و اجرای «حدود» را برای بزرگداشت محرمات الهی (79896-79892)، و ترک «می‌گساری» را برای سلامت عقل (79902-79897)، و دوری از «دزدی» را برای تحقق عفت (79907-79903)، و ترک «زنا» را برای سلامت نسل آدمی (79912-79908)، و ترک «لواط» را برای فزونی فرزندان (79917-79913)، و «گواهی دادن» را برای به دست آوردن حقوق انکار شده (79922-79918)، و ترک «دروغ» را برای حرمت نگهداشتن راستی (79927-79923)، و «سلام» کردن را برای امنیت از ترس‌ها (79932-79928)، و «امامت» را برای سازمان یافتن امور امت (79936-79933)، و «فرمانبرداری از امام» را برای بزرگداشت مقام رهبری، واجب کرد (79940-79937).

(3253)

حکمت 253

روش سوگند دادن ستمکار

(سیاسی، اعتقادی) و درود خدا بر او، فرمود: آنگاه که خواستید ستمکاری را سوگند دهید از او بخواهید که بگوید (از جنبش و نیروی الهی بیزار است) زیرا اگر به دروغ سوگند خورد، پس از بیزاری، در کیفر او شتاب شود (79963-79941)، اما اگر در سوگند خود بگوید «به خدایی که جز او خدایی نیست» در کیفرش شتاب نگیرد، چه او خدا را به یگانگی یاد کرد (79979-79964).

(3254)

حکمت 254

تلاش در انفاقهای اقتصادی

(اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: ای فرزند آدم! خودت وصی مال خویش باش، امروز به گونه‌ای عمل کن که دوست داری پس از مرگت عمل کنند (80000-79980).

(3255)

حکمت 255

تندخویی و جنون

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: تندخویی بی‌مورد نوعی دیوانگی است، زیرا که تندخو پشیمان می‌شود، و اگر پشیمان نشد پس دیوانگی او پایدار است (80015-80001).

(3256)

حکمت 256

حسادت و بیماری

(اخلاقی، بهداشتی) و درود خدا بر او، فرمود: سلامت تن در دوری از حسادت است (80023-80016).

(3257)

حکمت 257

راه شاد کردن دیگران (اخلاق خانواده)

(اخلاقی، اجتماعی) و درود خدا بر او، فرمود: ای کمیل! خانواده‌ات را فرمان ده که روزها در به دست آوردن بزرگواری، و شب‌ها در رفع نیاز خفتگان بکوشند (80046-80024). سوگند به خدایی که تمام صداها را می‌شنود، هر کس دلی را شاد کند، خداوند از آن شادی لطفی برای او قرار دهد که به هنگام مصیبت چون آب زلالی بر او باریدن گرفته و تلخی مصیبت را بزدايد چنان که شتر غریبه را از چراگاه دور سازند (80081-80047).

(3258)

حکمت 258

صدقه و توانگری

(اخلاقی، اقتصادی) و درود خدا بر او، فرمود: هر گاه تهیدست شدید با صدقه دادن، با خدا تجارت کنید (80089-80082).

(3259)

حکمت 259

شناخت جایگاه وفاداری

(اخلاقی اجتماعی، سیاسی) و درود خدا بر او، فرمود: وفاداری با خیانتکاران نزد خدا نوعی خیانت، و خیانت به خیانتکاران نزد خدا وفاداری است (80105-80090).

نهج البلاغه / ترجمه دشتی، ص: 685

(3260)

حکمت 260

پرهیز از مهلت دادن‌های خدا

(اعتقادی، معنوی) و درود خدا بر او، فرمود: بسا احسان پیاپی خدا، گناهکار را گرفتار کند و پرده‌پوشی خدا او را مغرور سازد، و با ستایش مردم فریب خورد، و خدا هیچ کس را همانند مهلت دادن، مورد آزمایش قرار نداد (80131-80106).

می‌گوییم: (این سخن امام علیه السلام در کلمات گذشته آمده بود، اما چون در اینجا عبارات زیبا و مفیدی اضافه بر گذشته وجود داشت آن را نقل کردم) (80147-80132).

---

⁴¹ شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغة / ترجمه دشتی، ۱ جلد، مشهور - ایران؛ قم، چاپ: اول، ۱۳۷۹ ش.